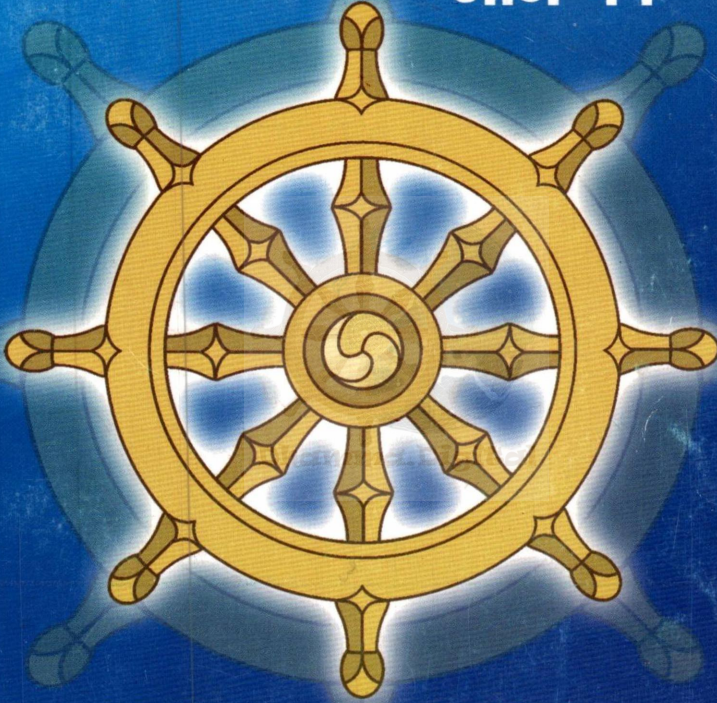

असल शिखा

भाग-११

मिक्षु अश्वघोष

असल शिक्षा

भाग-११

लेखक/प्रकाशक

भिक्षु अश्वघोष

संघनायक

संघाराम विहार, ढल्को, काठमाडौं

लेखक (नेवारी भाषा):
मिक्षु अश्वघोष
संघनायक
संघाराम विहार, ढल्को, काठमाडौं

बुद्ध सं. २५५९
नेपाल सं. : १९३५
ई. सं. २०१५
बि.सं. २०७२

अनुवादक : वीर्यवती गुरुमाँ
(नेपाली भाषा)

प्रकाशन : १००० प्रति

मुद्रक : युनिभर्षल प्रिन्ट कन्सर्न
क्षेत्रपाटी, काठमाडौं

मेरो भनाई

यो असल शिक्षा- ११ प्रकाशित गर्न पाउँदा अति हर्षित छु । उपासक उपासिकाहरूले दान दिएको पैसा सदुपयोग भयो । मलाई दान दिने सबै उपासक उपासिकाको निरोग होश भनी शुभकामना गर्दछु । अरु पनि कोही उपासिकाहरूले १००० कसैले ५०० किताब छाप्नलाई दान दिनु भएको छ । सबैको निरोगी होस् ।

Dhamma.Digital

भिक्षु अश्वघोष
संघनायक
संघाराम
बैशाख १ गते, २०७२

बिषय सूची

१	“बुद्ध पूर्णिमा” भगवान बुद्धको धर्म विजय दिवस	१
२	धर्म प्रचार गर्ने व्यक्तिहरुमा हुनुपर्ने गुणहरु	५
३	सुखमय गृही जीवन	८
४	शुद्ध र अशुद्ध बन्ने आ-आफ्नै हातमा	११
५	सफल विद्वानमा हुनुपर्ने गुणहरु	१६
६	मैत्री र उपेक्षा	२१
७	दान र त्याग	२५
८	जात होइन राम्रो बानी व्यवहार चाहिन्छ	३१
९	निर्वाण र संस्कार	३६
१०	अहिंसक हिंसक पछि फेरि अहिंसक	४३

‘बुद्ध पूर्णिमा’ भगवान बुद्धको धर्म विजय दिवस

शाक्यमुनि बुद्ध बन्नुहुने बोधिसत्वले बुद्धत्व प्राप्तिको लागि ४ असंख्य र १ लाख पारमिता पूरा गर्नु भएको कुरा त सर्वविदितै छ । बुद्धत्व प्राप्तिको लागि सिद्धार्थ कुमारले अपूर्व पुरुषार्थ प्रयोग गर्नुभई बुद्ध पूर्णिमाको दिन बुद्ध बन्न सफल हुनु भएको थियो । अर्को शब्दमा यसलाई उहाँको धर्म विजय भन्न सकिन्छ । त्यसपछि भगवान् बुद्धले अज्ञानी मानिसहरूलाई ज्ञान दिई असल मानिस बनाउनको लागि अति मेहनतपूर्वक धर्म प्रचार गर्नु भएको थियो ।

माथि उल्लेखित “धर्मविजय” शब्दलाई स्पष्ट पार्नको लागि दुईवटा अन्य शब्दहरू- “प्रतिबेध ज्ञान” र “देशना ज्ञान” विषयमा स्पष्ट पार्न आवश्यक देखिन्छ । प्रतिबेध ज्ञान भनेको चतुआर्य सत्य विषयमा अबबोध हुनुलाई जनाउँछ । चतुआर्य सत्यले चारवटा प्राकृतिक सत्यहरूलाई प्रस्तुत गर्दछ, ती यसरी छन् -

- १) संसार दुःखले व्याप्त छ ।
- २) दुःखको कारण छ ।

३) दुःखलाई अन्त्य गर्न सकिन्छ ।

४) दुःख नाश गर्ने ८ वटा मार्गहरू छन् ।

प्रतिबोध ज्ञानमा प्रज्ञाको ठूलो स्थान रहेको छ । देशना ज्ञान भनेको माथि उल्लेखित चतुआर्य सत्यलाई जनमानसमा प्रचार प्रसार गर्नुलाई भनिन्छ । देशना ज्ञानमा करुणाको प्रमुख स्थान छ ।

माथि उल्लेखित कुराले भगवान बुद्धमा प्रज्ञा र करुणा विद्यमान रहेको कारणले उहाँले धर्म विजय प्राप्त गर्न सफल हुनु भएको कुरा स्पष्ट पारेको छ ।

सिद्धार्थले विपश्यना ध्यान अभ्यास गर्नुहुँदै आफ्नो चित्तमा लुकिराखेका राग, द्वेष, मोह र ईर्ष्या रूपी क्लेशका कुसंस्कारहरूलाई जरा समेत उखेलेर फाल्न सक्षम हुनुभई बुद्ध पूर्णिमाको दिन बुद्ध हुनु भएका थिए । त्यसपछि आफूले प्राप्त गर्नु भएको धर्म विजय ज्ञानलाई प्रचार गर्नको लागि विचार गर्नुभयो । साधारण मानिसहरूलाई यो गम्भिर ज्ञान बोध गराउने कार्य त्यति सजिलो थिएन । हुन त सबै मानिसहरू नै अज्ञानी पनि थिएनन् । अनि उहाँले बोधिसत्त्व सिद्धार्थ हुँदा उहाँसंग ज्ञानको खोजीमा हिंडेका पाँचजना तपस्वीहरू जसलाई पञ्च भद्रवर्गिय भनिन्छ, तिनीहरूलाई सम्झनु भयो । उनीहरूमा धर्म ज्ञान बोध गर्न सक्ने क्षमता भएको पनि देख्नु भयो । उनीहरू त्यस समय वाराणसी नजिक सारनाथमा रहेको कुरा पनि थाहा पाउनु भयो । त्यसैले भगवान बुद्ध उनीहरूलाई चतुआर्य सत्य र आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग ज्ञानलाई बोध गराउने उद्देश्य लिई सारनाथ

प्रस्थान गर्नुभयो । सारनाथमा पुग्नुभई पञ्चभद्रवर्गीयहरुलाई भगवान बुद्धले दुःख अन्त्य गर्ने ८ वटा सम्यक मार्गहरुलाई अभ्यास गर्नको लागि सल्लाह दिनुभयो । ती आठवटा मार्गहरु यसरी छन् -

- १) सम्यक दृष्टि (ठीक समझदारी),
- २) सम्यक संकल्प (ठीक नियत),
- ३) सम्यक वचन (ठीक बोलिवचन),
- ४) सम्यक कर्मान्त (ठीक तरिकाको काम),
- ५) सम्यक आजीव (ठीक जीविका),
- ६) सम्यक व्यायाम (ठीक तरिकाको धर्म अभ्यास),
- ७) सम्यक स्मृति (ठीक तरिकाको होशियारी),
- ८) सम्यक समाधि (ठीक कार्यमा चित्त एकाग्रता)

यी आठवटा सम्यक मार्गहरुको ज्ञान प्राप्त भएपछि पञ्च भद्रवर्गीयहरुको गलत (मिथ्या दृष्टि) (धारणा) हटेर गयो । चतुआर्य सत्य र आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग विषयमा सहि बोध भयो । त्यसपछि भगवान् बुद्धलाई विश्वास रह्यो कि उहाँले प्राप्त गर्नु भएको धर्मज्ञान प्रचार हुने भयो । बुद्ध पूर्णिमाको दिन भगवान् बुद्धले प्राप्त गर्नुभएको धर्म विजयको महत्त्व नै यही हो । त्यसपछि भगवान बुद्धले वाराणशीका धनाध्य यशपुत्र प्रमुख अन्य युवावर्गहरुलाई पनि यही ज्ञान बोध गराउन सफल हुनुभयो । ती युवावर्गले धर्म अवबोध गरिसकेपछि धर्मदूत बनी धर्मप्रचार गर्न सफल भए । भगवान् बुद्धले उनीहरुलाई असल धर्मदूतको रूपमा तालिम प्रदान गर्नुभयो । उनीहरुबाट पनि जनमानसले संसारमा दुःख छ, दुःखको कारण तृष्णा र

महत्त्वकांक्षी बानी, दुःखबाट मुक्त हुनु भनेको नै अज्ञानताबाट टाढा रही असल मानिस बन्नु पर्दो रहेछ, भन्ने धर्मज्ञान प्राप्त गरे । यसरी धेरै मानिसले चतुआर्य सत्य विषयमा ज्ञान प्राप्त गर्न सफल भए ।

त्यसपछि भगवान बुद्धलाई धर्म विजयको महसुस हुँदै गयो । धर्म आलोक प्रचार भएको कारणले सही रूपमा आध्यात्मिक शान्ति एवम् सन्तोष बृद्धि हुँदै गयो । बुद्ध पूर्णिमा दिवसको महत्त्व नै यही हो । त्यसैले बुद्ध पूर्णिमा दिवसको महत्त्वलाई हामीले पनि चिन्न सक्थौं भने हामीले पनि चतुआर्य सत्य ज्ञानलाई अबबोध गरी आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग अपनाउँदै आ-आफ्नो जीवन सफल पार्न सक्नेछौं । बुद्ध पूर्णिमा महोत्सवको प्रमुख लक्ष्य यही नै हो ।

DhammaDigital

धर्म प्रचार गर्ने व्यक्तिहरुमा हुनुपर्ने गुणहरु

भगवान बुद्धले धर्म प्रचार गर्नु भएको अमूल्य कार्यको प्रमुख कारण नै समाजमा, देशमा, लगायत संसारमा इमान्दार, कर्तव्य परायण एवं प्रज्ञावान मानिसहरु सिर्जना गर्नको लागि हो । किनभने यस्ता पवित्र चित्त सहितका मान्छेहरु विना कहिँ कतैपनि शान्तिले स्थान लिन सक्दैन ।

त्यसैले भगवान बुद्धले प्रथम पटक धर्मचक्र प्रवर्तन गर्नु भएपछि भिक्षुहरुलाई यसरी निर्देशन गर्नुभएको थियो-
“भिक्षुहरु ! बहुजन हित र सुखगर्नको लागि गाउँ-गाउँ, नगर-नगरमा धर्म प्रचार गर्न जानु ।”

संसारमा यस्ता पवित्र व्यक्तिहरु निर्माण गर्नको लागि धर्मप्रचार गर्ने धर्मप्रचारकहरु पहिला अमूल्य गुणहरुले सम्पन्न हुनु जरुरी छ । यी व्यक्तिहरु चरित्रवान्, निर्लोभी, लगायत धार्मिक कार्यक्रमहरु बनाउन सक्षम भए अझ सुनमाथि सुगन्ध हुनेछ । यी बाहेक बुद्ध शिक्षा अनुसार ती व्यक्तिहरुमा निम्न उल्लेखित अमूल्य गुणहरु समावेश हुनु अत्यावश्यक छन् -

१) उट्ठानवतो -

हतोत्साह नहुनु, प्रयत्नशील हुनु, जुन काम गरिरहेको छ, त्यसमा दक्षता र कुशलता हुनु जरुरी छ । अल्छी नहुनु कार्यकुशलता हुनु, योनिसोमनसिकार, मन लगाएर काम

गर्ने बानी ।

२) समिमतो-

होशियार, सतर्क र सधैँ सजग हुनु । भगवान् बुद्ध भन्नुहुन्छ-
“सतिञ्च ख्वाहं भिक्खवे सब्बत्थिकं वदामि”

अर्थात्- सधैँ होशियारी रहनु, सबै काम र अर्थ शिद्धहुनु ।

३) सुच्चिकम्मस्स-

शरीर, वचन र मन शुद्ध हुनु । यसरी गरेको कार्यले पछिसम्म
भलो नै हुनेछ भन्ने ज्ञान हुनु ।

४) सञ्जतस्स-

पञ्चइन्द्रिय संयमित हुनु, अनुशासित हुनु पनि उपयोगी
गुण धर्म हो ।

५) धम्म जीविनो-

(धार्मिक जीवन) धार्मिक जीवन जीउने व्यक्तिबाट कसैलाई
अवरोध हुँदैन । असल र सफल धर्मप्रचारक धार्मिक
व्यक्तिबाट धेरै व्यक्तिहरूको उपकार हुन्छ । यसरी धार्मिक
जीवन जीउने व्यक्तिलाई धर्मले रक्षा गर्नेछ । त्यसैले भगवान्
बुद्ध भन्नुहुन्छ- “धम्मो हवे रक्खतीति धम्मचारी”
अब धर्मप्रचारकहरूको असल बानी व्यवहारयुक्त आदर्शमय
गुणको कारणले कसरी मानिसहरूको बानी व्यवहार सुधियो
र कसरी धर्म प्रचार भयो भन्ने विषयको बुद्धकालिन घटना
यहाँ प्रस्तुत गर्न उचित देखिन्छ ।

नादिका नामक एक जंगलमा भिक्षु अनिरुद्ध, भिक्षु किम्बल
र भिक्षु नन्दिय गरी ३ जना भिक्षुहरू रहनु भएका थिए ।
उहाँहरू उक्त जंगलमा धर्मप्रचार लगायत ध्यान भावना गर्ने

उद्देश्य लिएर रहनु भएका थिए । ३ जना एकै ठाउँमा रहनु भई एक आपसमा दैनिक कार्य विभाजन गरी आर्य मौन व्रत पालन गरी बस्नु भएका थिए ।

बिहान जो व्यक्ति पहिला उठ्छ उसले कुचो लगाउने, अर्कोले पानी लिएर आउने र तेस्रो व्यक्तिले आशन ओच्छ्याउने आदि कार्य गरी चुपचाप ठीक समयमा सबै काम सम्पन्न गरिन्थ्यो । कसैले कसैलाई आरोप लगाउने चलन थिएन । यसरी ३ जना भिक्षुहरु एक आपसमा मिलिजुली आ-आफ्नो कर्तव्य पालन गरी शान्तपूर्वक जीवन बिताइरहेको देखी त्यस जंगलको बनपाले ज्यादै प्रभावित भएको थियो ।

उसले आफ्नो गाउँमा गएर ती तीन जना भिक्षुहरुको आदर्शमय गुणहरुको विषयमा उल्लेख गरे । गाउँलेहरुले भिक्षुहरुको आदर्श सिकी गाउँलेहरु सबै एक आपसमा मित्ती आ- आफ्नो व्यवहार सुधारी, निस्वार्थपूर्वक आ-आफ्नो जिम्मेवारी निभाउन थाले । फलस्वरुप उनीहरुको गाउँ यथासिघ्र विकास हुन थाले । त्यहाँ छलकपट र स्वार्थको स्थान रहेन । शान्तिपूर्ण वातावरणले स्थान ओगट्न थाल्यो ।

यसरी धर्मप्रचारकहरुको राम्रो गुण एवं व्यवहारको माध्यमबाट सहि तरिकाले धर्मप्रचार हुनु गौरवको कुरो हो । आशा छ, यही गुणहरुको अनुशरण हामीले पनि गर्न सकौं । र आ-आफ्नो जीवन, परिवार, समाज एवं देशलाई भाग्यमानी बनाउन सकौं । फलस्वरुप हामी भगवान् बुद्धका सही शिष्य बन्न सफल हुनेछौं ।

०००

७

सुखमय गृही जीवन

भगवान् बुद्धले ४५ वर्ष सम्म धर्म उपदेश गर्नु भएका ज्ञान वर्द्धक शिक्षाहरु मानिसहरुको पारिवारिक गृहस्थ जीवन सुखमय बनाउनको लागि मानिसले असल जीवन विताउनको लागि उहाँले ४ वटा महत्त्वपूर्ण तत्वहरुको विषयमा व्याख्या गर्नु भएको छ ।

उहाँ भन्नुहुन्छ- “चत्तारिमानि गहपति सुखानि अधिगमनियानी गिहिना कामभोगिना कालेन कालं समेन समयं उपादाय कतमानि चत्तारि ? अत्थि सुखं, भोग सुखं, अनण सुखं, अनवज्ज सुखन्ति”

माथि उल्लेखित ४ प्रकारका सुखहरु प्राप्त गर्नको लागि गृहपतिहरुले समय समयमा मेहनत गर्न अत्यावश्यक छ । ती सुखहरु यसरी वर्णन गरिएका छन् -

१) अत्थि सुख- आफ्नो पारिवारिक जीवन सफल पार्नको लागि अत्यावश्यक आधारभूत आवश्यकताहरु (खाना, लुगा, बास र औषधि) परिपूर्ति गर्नको लागि मानिसहरुले विहान देखि बेलुका सम्म गर्मी, जाडो नभनी दुःख भोग्दै कमाउनु पर्दछ । किनभने यी आधारभूत आवश्यकताहरु परिपूर्ण गर्न सकिएन भने मानिसहरु चरित्रवान् र शीलवान् बन्न कठिन हुनेछ ।

भगवान् बुद्धले भन्नुभएको छ- “जिघच्छा परमा रोगा” अर्थात् खान नपाउनु (भोक) नै सबभन्दा ठूलो रोग हो । बुद्ध

शिक्षानुसार अशान्तिको प्रमुख कारण नै गरीबी हो । त्यसैले मानिस बाँच्नको लागि नभई नहुने आधारभूत आवश्यकताहरु (खाना, लुगा, बास र औषधी) आफूसंग भएमा मात्र हाम्रो पारिवारिक जीवन सुखमय हुनेछ ।

२) भोग सुख- आफूले कमाएको धन सम्पत्ति आफ्नो इच्छानुसार भोग गर्न पाउनु पनि सुख नै हो । आफ्नो सम्पत्तिको सुरक्षा राम्ररी हुन सकेमा चोरीको भय नभएमा कसैले त्यसमा हस्तक्षेप नगरेको अवस्था छ भने त्यसलाई भोग सुख भनिन्छ । यस प्रकारको सुखले पनि गृही जीवन सुखमय पार्न सहयोग गरिरहेको हुन्छ ।

३) अनण सुख- आफ्नो गृही जीवनमा कसैसंग ऋण नलिई स्वतन्त्रपूर्वक जीवन विताउन पाउनु पनि एकप्रकारको सुखी जीवन नै हो । भगवान बुद्धको शिक्षा अनुसार ऋणी बन्नु परेसम्म मनको सुख प्राप्त गर्न सकिन्न । हुन पनि हो, आजभोली कतिपय मानिसहरु ठूला पसल र होटलहरु सञ्चालन गर्न बैंकबाट करौडौं ऋण लिन्छन् । तर आफ्नो व्यापार सफल पार्न नसकी घर जग्गा बेचेरै भएपनि ऋण तिर्न बाध्य हुन्छन् । यस्तो समस्या समाधान गर्नको लागि भगवान् बुद्धले आफ्नो आम्रदानी अनुसार मात्र खर्च गर्नको लागि सल्लाह दिनु भएको छ । यस्तो गर्न जानिएन भने ऋणी मात्र बनिने होइन भ्रष्टाचार गर्न समेत पछि नपर्ने हुन्छन् मानिसहरु । जसले गर्दा जेलमा जीवन विताई दुःख भोग्नु पर्ने अवस्था पनि आइपर्ने हुन्छ ।

भगवान् बुद्धले यो शिक्षा अनाथपिण्डिक महाजनलाई पनि बताउनु भएको थियो । तर उनले यस बुद्ध शिक्षालाई

पालन गर्न नसकेको कारणले महाजनको जीवनलाई गुमाई गरीब बन्न परेको थियो ।

४) अनवज्ज सुख- माथि उल्लेखित ३ वटा बुँदाहरूलाई पालन गर्न सकिएन भने मानिसहरूले निर्दोषपूर्ण, इमान्दारी पूर्वक जीवन बिताउन कठिन हुनेछ । निर्दोषपूर्ण जीवन बिताउन सकिएन भने त्यसको नतीजा दुःखद हुने अवश्यम्भावी हुनेछ । त्यसैले सुखपूर्ण गृही जीवन बिताउनको लागि भगवान बुद्धले यसरी सल्लाह दिनुभएको छ -

(१) मेहनती: हामीले खूब मेहनती भई कमाउनु पर्दछ । इमान्दारी पूर्वक ।

(२) धनको रक्षा: कमाइएको धनलाई सुरक्षागर्न पनि जान्नु पर्दछ ।

(३) राम्रो संगत: राम्रो असल व्यक्तिहरूको मात्र संगत गर्ने बानी बसाल्नुपर्दछ । खराब व्यक्तिहरूको संगत नगर्नु राम्रो हुनेछ ।

(४) आमदानी अनुसारको खर्च: आफूले कमाएको धनको मात्रा अनुसार मात्र खर्च गर्न जान्नु पर्दछ । आमदानी भन्दा बढि खर्च गर्ने बानी भएका मानिसहरूले धन संचय गर्न सक्ने छैन । जसले गर्दा दुःखमय जीवनको शुरु हुनेछ ।

भगवान् बुद्धले दिनुभएको यस आर्थिक उन्नतिको उपदेश २५०० वर्ष पुरानो भएपनि आज सम्म पनि त्यत्तिकै उपयोगी शिद्ध भएको देखिन्छ । किनभने जसले यसलाई पालन गर्न सकेको हुँदैन, उसले आफ्नो जीवनमा सुख होइन दुःखलाई मात्र साथ पाएको देखिन्छ ।

०००

१०

शुद्ध र अशुद्ध बन्ने आ-आफ्नै हातमा

सिद्धार्थ कुमारले वैशाख पूर्णिमाको दिन बोधिज्ञान प्राप्त गर्नुभइ बुद्ध हुनुभयो । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने उहाँ शुद्ध, पवित्र एवं मुक्त व्यक्ति हुनुभयो । त्यसपछि उहाँले आफूले प्राप्त गर्नु भएको धर्म ज्ञान अरुलाई पनि बुझाउने विचार गर्नुहुँदा संसारका धेरैजसो मानिसहरुको मन दूषित रहेको कारणले उनीहरुले यस गम्भिर ज्ञानलाई बुझ्न कठिन हुने देख्नुभयो ।

त्यसैले भगवान् बुद्ध भन्नुहुन्छ-

“किच्छेन मे अधिगतं हलं दानि पकासितुं
पटिसोतगामिं निपुणं गम्भीरं दुद्दसं अणुं
रागरत्ता न दक्खन्ति तपो खन्धन आवुसति”

(महावग्ग)

अर्थात्- (भावार्थ) “मैले अति दुःख कष्ट भोगेर प्राप्त गरेको चतुआर्य सत्य र आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग जस्तो गम्भिर ज्ञानलाई राग, द्वेष र मोह जस्ता दूषित चित्तले दूषित भएका मानिसहरुले बुझ्न कठिन हुनेछ । उनीहरुले मुक्ति(निर्वाण) मार्गलाई बुझ्न

त्यति सजिलो हुने छैन । त्यसैले तिनीहरूको लागि मैले यस ज्ञान विषयमा प्रचार नगर्दा नै ठीक हुनेछ ।”

फेरि अर्को मनले उहाँले विचार गर्नुभयो- “मैले राजदरवार त्यागेर ज्ञानको खोजमा लाग्नुको मुख्य उद्देश्य नै अज्ञानीहरूलाई बोध गर्नको लागि हो ।”

संसारका सबै मानिसहरू मूर्ख नै हुन्छन् भन्ने त छैन । ज्ञान बुझ्ने क्षमता भएका मानिसहरू पनि त हुन सक्छन् नि । म संगसंगै तपस्या गरेका कपिलवस्तुका ५ जना ब्राह्मणहरूसंग पुण्य संस्कार लुकिराखेका छन् । उनीहरूलाई नै यस गम्भिर ज्ञान बताउँदा राम्रो हुनेछ । यस ज्ञानलाई सुनी उनीहरूको मनमा लुकिराखेका पुण्य संस्कारको मूल फुट्नेछ र उनीहरू बोध हुनेछन् ।

यति सोची भगवान् बुद्ध ती पाँच जना पञ्चभद्रवर्गी ब्राह्मणहरू रहेको स्थान सारनाथ पुग्नुभई आफूले प्राप्त गरेको चतुआर्य सत्य र आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग विषयमा उपदेश दिनु भयो । बुद्धको उपदेश सुनी ती ५ जना ब्राह्मणहरू बोध भए । अर्थात् शुद्ध र मुक्त व्यक्ति बने । त्यसपछि वाराणशीका धनाध्य व्यक्ति यश कुमार र अन्य पचासजना युवाहरू बुद्धको सम्पर्कमा आएर उपदेश सुनी बोध भए । उनीहरू सबै बुद्ध शिष्य बने । यसरी भिक्षु संघ खडा भयो । शुरु शुरुमा भिक्षुहरूलाई विशेष केही नियम बनाइएको थिएन । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने उनीहरू शिक्षित, अनुशासित र इमान्दार

भएको कारणले कुनै पनि विशेष नियमको परिधि भित्र उनीहरूलाई बाँध्न आवश्यक परेको थिएन । त्यस समयमा भगवान् बुद्धले भिक्षु संघलाई चरित्रवान् र असल मानिस बनी ब्रह्मचर्य नियम पालन गर्ने शिक्षा मात्र दिनु भएको थियो ।

विनय पिटक अध्ययन गरेर हेर्दा भिक्षु संघ खडा भइसकेपछि २० वर्ष सम्म त भिक्षुहरूको चरित्र राम्रै थियो । उनीहरू शीलवान् र अनुशासित थिए । तर विस्तारै भिक्षुसंघलाई लाभ सत्कार बढ्दै गएको कारणले उक्त संघभित्र लोभ चित्त बलवान् भएका मानिसहरूले प्रवेश गर्न थाले फलस्वरूप लोभी र स्वार्थी भिक्षुहरूको संख्या बढ्न थाले । उनीहरूको खराब आचरण सुधारणको लागि विभिन्न नियमहरू बनाउन बाध्य भयो ।

यी व्यक्तिहरूको वानी व्यवहारलाई दृष्टिगत गर्नुहुँदै भिक्षु सारीपुत्रले भगवान् बुद्ध समक्ष गई यसरी प्रार्थना गर्नुभयो-

भो शास्ता ! भिक्षुहरू अनुशासहीन हुँदै गएको देखिन्छ । त्यसैले उनीहरूलाई तह लगाउनको लागि नियमहरू बनाउन पर्ने देखिन्छ । उनको यस कुरा सुनी भगवान बुद्धले भन्नुभयो-

“सारीपुत्र ! जसरी शरीरको कुनै पनि भागमा घाऊ हुनु या खटेरा आउनु अगाडि नै त्यहाँ औषधी लगाउन मिल्दैन, त्यसरी नै कुनै पनि अप्रिय घटना हुनु अगाडि नै उक्त दृष्टनाको लागि अन्दाजको भरमा नियमहरू लाड्न मिल्दैन ।”

त्यसैले होला विनय पिटक अध्ययन गर्दा सबै नियमहरू

कुनै न कुनै घटना घटेको कारणले मात्र बनाइएको देखिन्छ । त्यस समयमा कतिपय भिक्षुहरु अनुशासनहीन र अट्टेरी स्वभावका देखिन्थे । मज्झिम निकायको भद्दालि सूत्र अनुसार तथागत बुद्धले भिक्षुहरुलाई ओवाद दिन छोड्नु भएको समयमा भिक्षुहरुले भगवान् बुद्धलाई यसको कारण सोधेको अवस्थामा भगवान् बुद्धले यसरी उत्तर दिनु भएको थियो-

“पहिला पहिलाका मानिसहरु श्रद्धा चित्तले भिक्षु बनेको कारणले उनीहरु स्वभावैले अनुशासित छन् । तर अहिलेका मानिसहरुमा धर्मप्रति शुद्ध श्रद्धा नभएको कारणले आफूभन्दा ठूलावडालाई आदर र सम्मान राख्ने बानी लोप हुँदै गएको देखिन्छ । नैतिकता विलाएर गएको देखिन्छ । ती अट्टेरी स्वभावका मानिसहरुलाई ओवाद दिन उचित नदेखिएको कारणले ओवाद नदिएको हुँ ।”

भिक्षुहरुले फेरि प्रश्न गरे- “भन्ते ! पहिला पहिला नियमहरु धेरै थिएनन् । तैपनि अरहन्त (मुक्त एवं शुद्ध) व्यक्तिहरु धेरै थिए । तर अहिले नियमहरु भने धेरै छन् तर अरहन्त व्यक्तिहरु कम मात्र देखिन्छन् । किन होला ?”

यसको उत्तर दिनुहुँदै भगवान् बुद्ध भन्नुहुन्छ- “अहिले धर्म आचरण गर्ने मानिसहरु कम भएको कारणले नियम बढाउनु परेको हो । त्यति मात्र होइन भिक्षुहरुको संख्या वृद्धि हुँदै गएको, लाभ सत्कारमा वृद्धि भएको र ज्ञानी बन्नुको बदला विद्वान् बन्ने प्रवृत्तिका व्यक्तिहरुको संख्यात्मक वृद्धि हुँदै गएकोले

बुद्ध- “म फर्के भने तिमीलाई के लाभ हुन्छ ?”

पूर्णिमा- “भो शास्ता ! तपाईं जेतवन विहारमा फर्किनु भए म दासित्वबाट मुक्त हुनेछु । मेरो नयाँ जीवनको प्रादुर्भाव हुनेछ । मैले स्वतन्त्रता पूर्वक पुण्य गर्न पाई दुःखबाट मुक्त हुनेछु ।”

दासी पूर्णिमाको यस्तो कुरा सुनी भगवान् बुद्ध जेतवन विहारमा फर्किनु भयो ।

जब भगवान् बुद्ध जेतवन विहारमा फर्किनु भयो, तब अनाथपिण्डिक महाजन खुशी हुनगई पूर्णिकालाई दासित्वबाट मुक्त गर्नुभयो । अन्त्यमा पूर्णिमा भिक्षुणी भई सांसारिक दुःखबाट मुक्त हुन सफल भइन् ।

यसरी भगवान् बुद्धले धर्मको क्षेत्रमा जातपात उँच नीच र धनी गरीब भावलाई कुनै स्थान दिनु भएको छैन । जसले धर्मानुकुल काम गर्न सक्षम हुन्छ, उ धार्मिक भई भाग्यमानी हुन पाउने छ । त्यसैले बुद्ध शिक्षामा जात होइन असल बानी व्यवहारलाई स्थान दिइएको छ ।

०००

निर्वाण र संस्कार

निर्वाण बुद्ध-शिक्षाको अन्तिम लक्ष्य हो । निर्वाणको परिचय हामीजस्ता पृथकजन (साधारण) व्यक्तिले दिनसक्ने कुरा होइन । पाली साहित्यमा उल्लेख गरिएअनुसार अनुमान मात्र गर्न सकिने कुरा हो ।

गौतम बुद्धले बुद्धत्व प्राप्तपछि सर्वप्रथम पञ्चभद्र वर्गलाई सारनाथमा आफूले प्राप्त गरेको धर्म र ज्ञानको व्याख्या गर्दै पहिले आफ्नो अनुभवको कुरा व्याख्या गर्नुभयो । संसारमा दुःख व्याप्त छ । दुःखको कारण छ, दुःखको अन्त हुनसक्छ । दुःख अन्त हुने उपाय बाटो छ । वहाँले भन्नुभयो यो कुरा बुझ्न पहिले गहन अध्ययन गर्ने । अनि दुःखको कारण तृष्णा, मतलब जतिभए पनि सन्तुष्ट नहुने महत्वाकांक्षा रहेछ भन्ने पत्ता लगाए । तृष्णाबाट मुक्त हुन सके दुःखबाट मुक्त हुन सक्छ र निर्वाण अर्थात् दुःखबाट मुक्त हुनलाई पुरानो संस्कारलाई आफ्नो मनबाट जरैदेखि निकालेर फ्याँक्नु पर्दोरहेछ । खुब अभ्यास गरेर आफ्नो मनमा लुकिछिपिरहेका कुसंस्कार पूर्णरूपमा निकालिसकेपछि अर्को भाषामा भन्ने हो भने परम्परागत पुरानो धारणा र कुसंस्कार, अहंकार, ईर्ष्या, लोभ र सङ्कुचित विचारबाट पूर्णरूपमा मुक्त भएपछि मात्र मैले (सिद्धार्थ) बोधिज्ञान प्राप्त गर्ने । अनि पहिले नभएको धर्मचक्षु, धर्मज्ञान, धर्मप्रज्ञा र धर्मको प्रकाश प्राप्त भयो ।

बुद्धको यस धर्मचक्र प्रवर्तनबाट के बुझिन्छ भने संसारको कुनै पनि परम्परामा र रीतिस्थिती, संस्कार, अनित्य छन् र

स्थाइ छैन । मतलब निर्वाण सुखमा कुनै प्रकारको कचिङ्गल एवं पूर्वाग्रहजस्ता कुसंस्कार छैनन् । अर्थात् दुःखबाट मुक्त हुनको लागि पुरानो संस्कारलाई पूर्णरूपमा त्यागी दिनुपर्छ । तृष्णालाई सबै प्रकारका नराम्रा इच्छालाई 'तिलाञ्जली दिनु पर्छ । मानिसको चित्त र मन शुद्ध भएमा, इमान्दारीपन रहेमा त्यस्ताका लागि निर्वाण धेरै टाढा पर्दैन । निर्वाण एकदम स्वच्छ र निर्मल चित्तको अवस्था हो ।

यसको स्वच्छताको लागि धेरै अभ्यास गर्नु जरुरी छ र सतर्क तथा सजगता हुनु अनिवार्य छ । अहङ्कार, ईर्ष्या, लोभ, क्रोध, बदला लिने भावना, आशक्त हुने स्वभाव र अनावश्यक शङ्का आदि दुर्गुणबाट मुक्त हुनु पर्छ । सबैभन्दा पहिले मानिसमा पुरानो कुसंस्कार हट्नुपर्छ । अनि त्यस्ताले चरित्र शुद्ध भएको असल मान्छे बन्न सक्छन् र दुःखबाट मुक्त हुन सकिन्छ । दुःखबाट मुक्त हुनुलाई नै निर्वाण भनिन्छ । त्यसैले समय-समयमा गौतम बुद्ध भन्ने गर्दथे-

“सब्बे संखारा अनिच्चाति यदा पञ्जाय पस्सति !

अथ निव्विन्दति दुक्खे एसमग्गो विसुद्धिया ।”

अर्थात्- सबै संस्कार अनित्य हुन् भन्ने कुरा जब प्रज्ञाद्वारा बुझिन्छ र देखिन्छ तब दुःखबाट मुक्त हुने वाटोमा पुग्छ ।

संस्कार नवदलिकन हृदय परिवर्तन नभईकन मानिसको सुधार हुनु र दुःखबाट मुक्त हुन असम्भव नभए पनि गाह्रो चाँहि अवश्य छ । माथि उल्लेख गरिएको अहङ्कार, अन्धविश्वास, ईर्ष्या, महत्वाकांक्षा सबै संस्कार हुन् ।

जन्म हुँदाखेरी शुद्ध र निर्मल भएपनि बाहिरी प्रदूषित

मानिसहरुको आश्रय र सत्सङ्गतले गर्दा, प्रदूषित वातावरणले गर्दा निर्मल र पवित्र चित्त पनि कलुषित र धमिलो हुन जान्छ । त्यसैले बुद्धले भन्नुभएको- “पभस्सरमिदं भिक्खवे चित्तं तं च खो अगन्तुकेहि उपक्किलेसेहि संकिलिद्धं”(अंगुत्तरनिकाय)

अर्थात्-मानिसको चित्त शुरुशुरुमा शुद्ध भएतापनि पछि बाहिरी वातावरणले गर्दा प्रदूषित र धमिलो भएको छ । यस कुराले के बुझिन्छ भने मानिसको संस्कार बदलिरहन्छ । संस्कारको अर्थ हो बानी-व्यहोरा ।

अजातशत्रु राजकुमार पुस्तकमा लेखिएअनुसार स्रोतापन्न हुन सक्ने (निर्वाणमार्गमा पुग्नसक्ने) भएतापनि दुष्ट महत्वाकांक्षी भिक्षु देवदत्तको सत्सङ्गत र आश्रयले गर्दा उनको दुर्गति हुन गयो अर्थात् पतन भयो । राज्य हत्याउने इच्छाले आफ्नै पिता विम्बिसार राजालाई मारिदियो र राजसिंहासनमा बस्यो । तर पछि होशमा आएपछि उनलाई पश्चाताप भयो र बुद्धको सङ्गतमा परेर श्रद्धावान् त हुनपुग्यो तर स्रोतापन्न बन्ने मौका गुम्यो ।

Dhamma.Digital

अंगुलिमाल पहिले अहिंसक भई असल मान्छे थियो तर दुष्ट साथीहरुका षड्यन्त्रले उनीहरुको कुसङ्गतले गर्दा ज्यानमारा हुन पुग्यो । पछि फेरि बुद्धको सङ्गतमा परेर उनलाई आफ्नो गलती महसुस भयो र उनको मन शुद्ध भयो अर्थात् हृदय परिवर्तन भएर असल मान्छे बन्यो । पछि भिक्षु भएर अर्हत (निर्दोष) व्यक्ति हुन पुग्यो ।

यहाँ स्मरणीय कुरा के भने शुद्ध हुनु र अशुद्ध हुनु आफ्नै हातमा छ भनिएतापनि वातावरणले मान्छेको होश गुम्ने गर्छ । मतलब जोशमा होश गुम्छ, तर असल कुराको अर्ती

दिने मार्गदर्शक गुरुहरु पाएको खण्डमा आफूले महशुस गरेर सतर्क र सचेत हुनसके अशुद्ध मान्छे पनि शुद्ध हुने गर्छ । अनि खराब मान्छे असल मान्छे बन्न पुग्छ । मनलाई वशमा राख्न सक्ने मानिस नै महापुरुष हुन जान्छ तर सुधार हुन चाहेर पनि कुलायन र परम्परागत लोकाचारअनुसार चलनुपरेकोले समाजको वातावरणले गर्दा मानिसलाई सुधारहुन अप्ठ्यारो परिरहन्छ । स्पष्टरूपमा भन्ने हो भने सुधार हुन गाह्रो परेको छ । पुरानो संस्कारलाई छोड्न चाहे पनि छोड्न सकिएको छैन । उदाहरणको लागि भन्ने हो भने जन्मदेखि मृत्युसम्मको कर्मकाण्ड संस्कार हाम्रो सामु छ । फलस्वरूप भिक्षु समाजलाई पनि पुरानो संस्कारबाट मुक्त हुन असजिलो भइरहेको छ ।

अब फेरि निर्वाणको कुरातिर जाऊँ । जबसम्म तृष्णाबाट मुक्त हुन सक्दैन तबसम्म निर्वाण सुख प्राप्त गर्न असम्भव छ । तृष्णाबाट मुक्त हुनु पर्ने कुरा राम्रो छ बुझ्न असजिलो छैन । त्यस सम्बन्धमा उपदेश दिन पनि सजिलो छ तर त्यसलाई व्यवहारमा उतार्न भने गाह्रो छ । तमाखु खानेहरुलाई राम्रोसँग थाहा छ कि आगोले पोल्छ तर आगो समाउने साधनको अभावमा हातैले आगो समातेर छिटो-छिटो चिलिममा राखेर हातले कान समात्न जान्छ ।

गौतम बुद्धले भिक्षुहरुलाई बारम्बार सम्बोधन गर्दै भन्नुहुन्थ्यो-“अञ्जाहिलाभूपनिसा अञ्जा निब्बानगमिनी” अर्थात् लाभसत्कारको बाटो अर्कै हो, निर्वाणको बाटो अर्कै हो, तर लाभ र दान प्राप्त गर्नुमा त भिक्षुहरुको संस्कार नै बसिसक्यो । एकपटक बुद्धजयन्तीको अवसरमा केही भिक्षु गोरखामा, कोही धनगढीमा गएका थिए । त्यहाँ बुद्धपूजा पछि

अरु ठाउँमा जस्तै दक्षिणा दानदिने चलन थिएन रहेछ । त्यसले गर्दा त्यहाँ गएका भिक्षुहरुलाई खल्लो अनुभव भयो रे । एकपटक यस पङ्क्तिका लेखक म स्वयं पनि पश्चिमी पहाडतिर गुरुडहरुको गाउँमा एउटा कार्यक्रममा गएको थिएँ । त्यहाँ धुमधामसँग स्वागत पनि भयो, बुद्धपूजा पनि भएको थियो तर दानदक्षिणा चाहिँ शून्य । त्यस बखत म स्वयंलाई नुन नपुगेको खाना खाएजस्तो भयो । अनि बुद्धका सन्देश सम्झना आयो “लाभ सत्कारको बाटो अर्कै हो र निर्वाणको बाटो अर्कै हो ।”

भिक्षुहरुको विहारमा जति पनि धार्मिक कार्यक्रम भइरहन्छ त्यसबेला धर्मप्रचारभन्दा लाभ सत्कारलाई प्राथमिकता दिइन्छ भन्नुपर्दा अत्युक्ति हुँदैन होला । पैसाबिना काम केही बन्दैन । विहार निर्माण मर्मत सम्भार, बौद्ध परियति शिक्षा प्रचार, देशभ्रमण आदि कार्यक्रम हुने गर्छ । यी सबैमा प्रमुख लाभ सत्कारको हो । मलाई त आफूसँग पाँच दश हजार रुपैयाँ भएन भने फूर्ति नै आउँदैन । अनि दान लिने लोभ लाग्न थाल्छ । महापरित्राण पाठ कहिले आउँछ भन्ने सम्झना आउँछ । अनि कल्याण हुन्छ । खोइ निर्वाणमा कहिले पुग्ने हो । निर्वाण त मुखमा चर्चा भइरहन्छ काम चाहिँ अर्कै हुने गर्छ ।

अर्को बुभन गाह्रो बुद्धको कथन छ निर्वाण जाने इच्छुक व्यक्तिले पुण्य र पाप दुबै नाश गर्नुपर्छ । “बाहित पाप धम्मो” किनभने पुण्य गरेपनि त्यसबाट केही आशा गर्‍यो भने उसबाट राम्रो फल भोग्न फेरि जन्म लिने हेतु बन्दछ । पाप कर्म गरे पनि उसको फल भोग्ने संस्कार रहिरहन्छ । यो साधारण

मानिसले बुझ्न सक्ने कुरा होइन । बुद्धको शिक्षाअनुसार निर्वाण लाभ गर्न चाहने व्यक्तिले पुण्य (धर्म) गर्दाखेरी कर्तव्य र परोपकार सम्भरे तथा आफ्नो मनमा रहेको क्लेश र कुसंस्कार नाश गर्नका लागि कामना गरी पुण्यकर्म गर्ने गरिन्छ । यति नभई आफूले राम्रो काम गरेको फल भोग गर्ने इच्छा भएमा फेरि जन्म लिनुपर्ने संस्कार बस्ने हुन्छ । मतलब निःस्वार्थ भावनाले पुण्य कर्म गर्नुपर्छ । अनिमात्र निर्वाण मार्गमा पुग्न सकिन्छ । धर्मकर्म गरे बापत फल त राम्रो हुन्छ नै । त्यस्ता धर्मले प्रार्थना नगरे पनि राम्रो फल भोग गर्न पाउँछ नै ।

एक दिनको कुरा हो- एकजना भिक्षुद्वारा धर्मदेशना भइरहेको ठाउँमा एकजना उपासकले प्रश्न गर्‍यो- निर्वाण भन्ने अलग ठाउँ छैन र जहाँ सुखपूर्वक पुण्यकर्मको फल भोग गर्न सकिन्छ ।

उपदेशक भिक्षुले उत्तर दिनुभयो- त्यस्तो अलग कुनै ठाउँ छैन ताकि निर्वाण प्राप्त भएपछि फेरि जन्मै लिंदैन । अनि त्यो प्रश्नकर्ता उपासकले भन्यो- त्यसो भए मलाई निर्वाण चाहिंदैन । मैले धर्म गरिरहेको त त्यसको राम्रो फल भोग्नको लागि हो । स्मरणीय छ त्यो उपासक ४० वर्षदेखि भिक्षुहरुको विहारमा गएर शील प्रार्थना र दान दिइरहने व्यक्ति हो ।

सबै विहारहरुमा बुद्ध पूजापछि प्रार्थना गरिन्छ । “इदम्मे पुञ्जं आसवक्खया वहं होतु” अर्थात् मैले जुन पुण्यकर्म गरेको छु त्यस कर्मद्वारा आसव क्षय होस् । आसव भनेको मनमा रहेको अनेक प्रकारका लोभ, द्वेष, ईर्ष्या आदि कुसंस्कार हुन् ।

“इदम्मे पुञ्जं निब्बाणस्स पच्चयो होतु” अर्थात् मैले जुन

पुण्यकर्म गरेको छु त्यो पुण्यद्वारा निर्वाण प्राप्त गर्नार्थ हेतु होस् । यसरी भन्छन् तापनि मनले चाहि मरेपछि स्वर्ग जान पाओस् भन्ने कामना गर्छन् । कामचाहि चक्रमा घुमिरहन्छ ।

अर्को बुद्धको एउटा कथा छ जुन कि हामीलाई पचन गाह्रो छ तर कुरा कटुसत्य हो । त्यो के भने- निर्वाण मार्गमा जान चाहने व्यक्तिले अरुले आफूलाई चित्त दुख्ने गरी बोलेको र काम गरेकोलाई बिसिदिनुपर्छ । अर्को चाहि आफुद्वारा अरुलाई उपकार गरिएको छ भने त्यो पनि बिसिदिनुपर्छ । उपर्युक्त दुबैकुरा सम्भरहंदा मनमा अशान्ति भईरहन्छ । उक्त बुद्धको उपदेश निर्वाण लाभार्थ साधै उपयोगी हुने कुरा हो तर व्यवहारमा प्रयोग गर्न चाहि सजिलो छैन । प्रयत्न गरे बिसन सक्छ तर अस्थायी रूपमा मात्र । बिसन सके मनमा शान्तिले स्थान लिन्छ । यसबारे मलाई अनुभव भएको छ बिसिदिने बेला जिउ कपास जस्तो हलुङ्गो हुन्छ तर त्यो अस्थायी हुन्छ । बोक्सीले दुःख दिने जस्तै अकृतज्ञ र अटेरी व्यक्तिको बारम्बार सम्झना भइ रहन्छ । यदि निर्वाण सुखको इच्छा छ भने मैत्री भावनालाई अभ्यास गर्न र उन्नति गर्न सकेपछि त्यस्ताको लागि निर्वाण टाढा हुँदैन । निर्वाण मार्गमा जानको लागि अति आवश्यक छ शुद्ध मैत्री चित्तको अभ्यास । म चाहि निर्वाणको बाटोमा टाढा छुँ किनभने ममा शुद्ध मैत्री छैन र दान लिने लोभ चेतना जागेर आउँछ । अटेरी र मिचाहाप्रति मैत्री गर्न सजिलो छैन । बुद्धको शिक्षाअनुसार चन्द्रमाको दागतिर ध्यान नदिइकन प्रकाशतिर मात्र ध्यान दिन सके शान्ति मिल्छ । यो अभ्यास र अनुभव गर्नुपर्ने कुरा हो ।

०००

४२

अहिंसक हिंसक पछि फेरि अहिंसक

बुद्धकालीन घटना हो । कोशल राजाको सल्लाहकार ब्राह्मणकी श्रीमतीले पुत्र जन्माइ । उसलाई अहिंसक नाम राखियो । क्रमशः बढेपछि उसलाई एउटा गुरुकुलमा पढायो । अहिंसक अति दक्ष विद्यार्थी हुन पुगे । पढ्ने मात्र सक्षम भएको होइन आचरणमा, इमान्दारीपनमा आदि हरेक क्षेत्रमा अग्र हुन पुगे । संक्षिप्तमा भन्नु पर्दा असल मान्छे हुन पुग्यो । तसर्थ गुरु र गुरुआमाहरुको अति प्रिय हुनुपुग्यो अर्थात् गुरुको प्रशंसापात्र हुनुपुग्यो ।

ईर्ष्या भनेको धेरै खतराको कुरा रहेछ । उसको साथीहरुमा ईर्ष्याको भूत चढ्यो । अहिंसकको उन्नति देखेर प्रसन्न हुन नसकी ईर्ष्याले जल्ल थाले । साथीहरु एकत्रित भई षडयन्त्र गर्न थाले-जसरी भए पनि अहिंसक प्रति गुरुको प्रेम र मायामा फाटो वा फुट ल्याउनको लागि अहिंसक विरुद्ध चुक्लिन गर्न सफल भए ।

एक चोटी गुरु केही दिनको लागि बाहिर जानु परेको हुँदा घरको काम कारवाही जिम्मा दिई बाहिर जानु भयो । एक दिन अहिंसकलाई टाउको दुख्यो । गुरु आमाले उसको टाउको आफ्नो काखमा राखी कपालमा हात राखी औषधी राखी मालिस गरिरहेको देखे । उनीहरुले त्यही मौका पारी गुरु फर्केर आइसकेपछि अहिंसक र गुरु आमा बीच नराम्रो सम्बन्ध छ भनी चुक्लिन गरे । गुरुले पनि स्नेहविचार नै नगरी विश्वास गर्न थाले । अविवेक विचारले अहिंसक प्रति द्वेष भाव गरी अहिंसकलाई मार्न कुचित गरी आफूले मार्न नहुने भएकोले अरुद्वारा मार्न लगाउन उपाय सोचेर अहिंसकलाई बोलाई भने "अहिंसक तिमी विद्या पारंगत भयौ, अब तिमीबाट मलाई गुरुपूजा गर्नुपर्नेछ । त्यो गुरु पूजा हजार मानिस मारेर उनीहरुको आँला काटेर माला बनाई पूजा गर ।" गुरुको विवेक बुद्धि भ्रष्ट भयो । गुरु भक्तिले गर्दा

अहिंसकको विवेक वृद्धि पनि भ्रष्ट भयो । उ हतियार चलाउनमा दक्ष थियो । उ जंगल पस्यो र बाटोमा हिंड्ने मानिसहरुलाई समातेर मार्न थाल्यो र औला काटेर माला बनाई रुखको हांगामा राख्ने गर्दा चील पंक्षीले लग्न थाल्यो । अनि अहिंसकले औलाको माला बनाई माला लगाउन थाल्यो । त्यसपछि अहिंसक ज्यानमारा अंगुलिमालको नाममा प्रसिद्ध भयो ।

कोशल राज्यमा अंगुलिमालको हिंसा कार्यले सारै हाहाकार मच्यो । भय र त्रासले आतंकित भएको थियो । मानिसहरु कोशल राजाको दरबारमा गएर कराउन थाले- महाराज ! अंगुलिमाल हत्याराले गर्दा अति नै अशान्ति मच्चिएको छ । सैकडौं मानिसको ज्यान गइसक्यो । उसलाई मारिदिनु पर्‍यो । यसपछि राजाले सिपाहीले घेरा हाली अंगुलिमाल समात्ने योजना बनाउनु भयो । यही खबर सुनी अंगुलिमालका आमा आफ्नो पुत्रको अनुहार हेर्न ईच्छाले जंगल पसिन् । त्यही दिन भगवान् बुद्ध करुणा समापत्ति ध्यानबाट उठ्नु भई “आज कसलाई उपकार गरुं” भनेर विचार गर्नुभयो । उहाँको करुणा जालमा अंगुलिमाल पर्‍यो । त्यसपछि भगवान् बुद्धले अंगुलिमालको विषयमा यसरी सोच्नु भयो । “अहिंसक ज्यानमारा अंगुलिमाल हुन पुग्यो । उसले धनको लोभले मानिस मारेको होइन । गुरुको आज्ञा अनुसार गुरु पूजागर्नको लागि मानिस मारेर औला काटेको । गुरुपूजाको लागि उसले हिंसा कार्य गरेको हो । उसले गरेको पापको लागि गुरु नै उत्तरदायित्व हुनेछ । आज अंगुलिमालको आमाले उसलाई भेट्न जान लाग्यो । सुनिन्छ आज एकजना मात्र मानिस मार्न पाए अंगुलिमालको कार्य पूर्ण हुनेछ । गुरु पूजागर्ने इच्छाले अंगुलिमाल पागल बन्न पुग्यो । उ बेहोश जस्तै भयो । उसले आफ्नो आमालाई पनि नचिनी मारिदिन्छ । आमालाई मार्नु ठूलो पाप हुन्छ अनि दुखबाट मुक्त हुन सक्दैन । अंगुलिमालको मनमा पुण्य रुपी बीऊ लुकि राखेको छ । अब मूल फुट्न

लागेको छ । उसको आमा त्यहाँ पुग्नु भन्दा पहिले म त्यहाँ जानुपर्छ । म अंगुलिमालको भलोको लागि जाने छु । मेरो मैत्री र करुणा शुद्ध छ भने त्यही सत्यद्वारा अवश्य उसका दुंगा जस्तो मन कोमल होस्, उसको विवेक बुद्धि जागृत होस् । उसको मन “परिवर्तन होस्” यसरी बुद्धले अधिस्थान गर्नुभयो । उहाँले फेरि अधिस्थान गर्नुभयो” अंगुलिमाल बुद्ध नजिक आउन नसकोस् अंगुलिमालले बुद्धलाई मार्न खोजेको तर बुद्धरामक्षं पुग्न सकेन । अनि अंगुलिमालले भन्यो ए श्रमण रोक । बुद्ध भन्नु हुन्छ । म त रुकिरहेको छु । अंगुलिमालले भन्यो- श्रमण तिमीले भूठ नबोल्नु पर्ने किन भूठ बोलेको ? अनि बुद्ध भन्नु हुन्छ म हिंसा कर्मबाट मुक्त छु । त्यसैले म रुकेको छु । तिमी हिंसा कर्म गरेर हिँडिरहेको । संसार चक्र लामो पादै छौ । अंगुलिमाल तिमी अहिंसक असल मान्छे थियौ कसरी हिंसक बनेको ? तिमी आफ्नो गुरु पूजाको लागि हिंसक मार्गमा लाग्यौ । तिम्रो विवेक बुद्धि के भयो ? तिम्रो साथीहरुका बुद्धि र गुरुको बुद्धि भ्रष्ट भएकोले तिमी हिंसक बन्नु पुगेको हो एक छिन विवेक बुद्धि लगाएर सतर्क भएर विचार गर । अंगुलिमालमा होश जाग्यो । मलाई करुणा राखी बुद्ध यहाँ आउनु भयो । म सारै अज्ञानी भएँ । गुरु भक्तिमा लागेरु मेरो बुद्धि पनि भ्रष्ट भयो । कति मानिसलाई मारि सकें । कस्तो अन्ध भक्तिमा फसेको ! भो शास्ता ! तपाईं म प्रति करुणा र दया गरी यहाँ आउनु भयो । मलाई कुमार्गबाट बचाउनु भयो । म होशमा आएँ । म तपाईंको शरणमा पर्छु । मलाई अंधकारबाट उज्यालो तर्फ लाग्न सक्ने शिक्षा दिनुस् । बुद्धले अंगुलिमाललाई भिक्षु बनाउनु भयो । उ असल मानिस बन्थ्यो । यो बुद्धको चमत्कार हो । यो बुद्धको, आध्यात्मिक शक्ति हो ।

एक दिन अंगुलिमाल भिक्षाटन जानु भयो । एकजना महिलाले भनिन् तपाईं महात्मा हुनुहुन्छ । मेरो बुहारी प्रसुति व्यथाले

छटपटीई रहेको छ । तपाईंका मन्त्रले मेरो बृहारीले सकुसल बच्चा जन्माउन सकोस् । ती स्त्रीको कुरा सुनेर अंगुलिमाल अकमकियो । किन कि उसलाई केही पनि मन्त्र आउदैनथ्यो । अंगुलिमाल बुद्ध समक्ष गई सबै कुरा बतायो । अनि बुद्धले उसलाई यसरी मन्त्र सिखाइ दिनुभयो । “म जहिले आर्य बनें त्यो दिन देखि हिंसा कर्म गरेको छैन त्यही सत्य वचनद्वारा तिमीले कुसलपूर्वक बच्चा जन्माउन सकोस्” । यो सुनेर अंगुलिमालले भने यो त मिलेन भो शास्ता ! बुद्धले सोध्नु भयो किन ?

अंगुलिमालले भने- मैले धेरै मानिस हत्या गरिसकें । बुद्ध भन्नुहुन्छ- तिमी कस्तो अज्ञानी रहेछौ तिमीले जुनवेला मानिसको हत्या गर्नुथौं, त्यसबेला तिमी आर्य थिएनौ अहिले भिक्षु बनेर तिमी आर्य बन्यौ । भिक्षु बने पछि तिमीले हिंसा गरेको छैनौ । त्यही सत्य वचनको प्रभावद्वारा सकुशल बच्चा जन्माउन सकोस् भनी आशिर्वाद दिनु । अंगुलिमाल हर्षित भई गर्भवती कहाँ गएर बुद्धले सिकाउनु भएको सूत्र यसरी पाठ गर्नुभयो ।

“यतोहं भगिनी अरियाय जातिया जातो नाभि जानामि सचिच्च पाणं जीविता वोरुपिता, तेन सच्चेन सोत्थि ते होतु सोत्थि गम्भस्साति”

अर्थ- “म जब देखि आर्य बने बहिनी, मैले जाना जानी प्राणी हिंसा गरेको छैन । यही सत्यवचनद्वारा सकुसल तिमीले बच्चा जन्माउन सकोस् ।”

गर्भवतीले सकुसल बच्चा जन्माइन् । त्यो दिन देखि अंगुलिमाललाई धेरैले खुब सम्मान दृष्टिले हेर्न थाले । त्यसपछि अंगुलिमाल विपश्यना ध्यान अभ्यास गरेर अन्तर्मुखी बन्दै आफूलाई आफैले चिन्न सफल भई अरहन्त भए । जीवन मुक्त भए । यसरी अहिंसक हिंसक भएर पछि फेरि अहिंसक नै बने ।

०००

४६

गल्ती गर्ने व्यक्तिहरुको संख्यामा पनि वृद्धि हुँदैछ । यही प्रमुख कारणले गर्दा अरहन्त हुने व्यक्तिको कमी भएको हो ।”

(भददालि सुत्त म. नि.)

मानिसहरुमा उत्पन्न भएका यी सबै कमी कमजोरी एवं गल्तीहरुलाई दृष्टिगत गर्नुहुँदै भगवान् बुद्धले भन्नुभयो -

“अञ्जाहि लाभू पनिसा अञ्जा निब्बाण गामिनो”

अर्थात्,

लाभ सत्कारको बाटो अर्कै छ भने

निर्वाण (मुक्ति) को बाटो अर्कै छ ।

“सुद्धि असुद्धि पच्चत्तं, नाञ्ज मञ्जो विसोधये”।

अर्थात्, शुद्ध एवं पवित्र ज्ञानी बन्ने र अशुद्ध अपवित्र एवं मूर्ख कार्य हामी आफैमा भरपर्दछ । कसैले कसैलाई शुद्ध पार्न सक्दैन ।

Dhamma.Digital

०००

सफल विद्वानमा हुनपर्ने गुणहरू

बुद्ध शिक्षा अनुसार सफल विद्वान बन्नको लागि धेरै असल गुणहरूले सुसम्पन्न हुन जरुरी छ । भगवान् बुद्धले मंगल सूत्रमा देशना गर्नु भए अनुसार एक विद्वान् व्यक्तिमा बहुश्रुत बन्नको साथै शील्य शास्त्रको ज्ञान, कोमलपना एवं नरमपना, राम्रो बोलिवचन, घमण्डीपना रहित शिक्षित बानी व्यवहार, जस्ता थुप्रै असल गुणहरू समावेश भएको हुनुपर्दछ ।

शील्य शास्त्रले पारंगत हुने गुण त हाम्रो भौतिक जगतको लागि मंगल कार्य हुने नै भयो । जसले गर्दा आय आर्जन देखि लिएर विभिन्न समस्या समाधान गर्न सक्ने मात्र होइन यसले खतरा मुक्त जीवन जीउन समेत मद्दत पुगिरहेको हुन्छ । यही दृष्टिकोणले भगवान् बुद्धले मंगल सूत्रमा “शिष्यञ्च एतं मंगल मुत्तमं” भन्नु भएको देखिन्छ ।

यही सन्दर्भमा यहाँ एक घटना उल्लेख गर्न सान्दर्भिक देखिन्छ ।

डबल एम.ए. गरेका एक व्यक्ति एकदिन डुंगामा बसी नदी पार गर्दै थियो । डबल एम.ए. को घमण्डीपना नजानिंदो पाराले चढ्दै थियो उसको मनमा । त्यसैले एकाएक उसको मनमा डुंगा चलाउने माझिले कतिसम्म पढेलेखेको रहेछ भन्ने

बुझने मनसाय भएछ, र माझीसंग सोध्न पुगेछ - “ए माझी ! कति सम्म पढलेख गरेका छौ हँ तिमीले ? ”

माझी-“खै ! यो गरीब माझीले के पढ्न सक्नु ? एक अक्षर पनि पढ्न आउंदैन मलाई त ।

पण्डित-“धत्तेरिका ! बेकारको रहेछ, तिम्रो जीवन त ! हिलो माटो सरह !”

एकछिन पछि, माझीले पनि विद्वान पण्डितसंग यसरी प्रश्न गर्न थाल्यो -

“पण्डित ज्यू ! तपाईंलाई पौडिन आउँछ ? ”

पण्डित-

“अहँ मलाई पौडिन आउंदैन । किन ? ”

माझी -“त्यसो भए पण्डितज्यूले त्यत्रो वर्ष पढे लेखेर बिताएको मेहनतपूर्ण अमूल्य जीवन सखाप हुने भयो नि । धत्तेरिका ! के गर्ने होला ? आँधीबेरी चल्न लागेको छ । यो आँधीले त डुंगा पल्टाउने छ, एकै छिनमा । मैले त पढ्न नजाने पनि पौडी खेली आफ्नो प्राण बचाउने छु । तरतपाईंले पढ्न जाने पनि पौडिने कला भने सिकेको रहेनछ । त्यसैले तपाईंको विद्वता त हिलो माटोमा मिल्ने भयो ।”

यसरी नै सफल विद्वान व्यक्तिहरुमा घमण्डीपना रहित कोमल स्वभाव हुनु अत्यावश्यक छ । घमण्डी स्वभावले हाम्रो जीवन पतन हुनेछ । यस्ता विद्वानहरुलाई मानिसहरुले विश्वास

गर्न छोड्नेछन् । नरम स्वभाव भएको व्यक्ति जोसंग, जहाँ पनि घुलमिल भई मेलमिलाप गरी रहन सक्दछन् । त्यसैले उनीहरूलाई सवैले मन पराउने हुन्छ । उनीहरू धेरैजसो मानिसहरूको प्रिय व्यक्तिको रूपमा रहन सक्षम हुन्छन् ।

विद्वान बने जस्तै मानिसहरू शिक्षित पनि हुन सक्नु पर्दछ । अशिक्षित पण्डितलाई हिंसी नपरेको काम नलाग्ने व्यक्तिको रूपमा लिनेछ समाजले जसले गर्दा उसको विद्वताको मूल्य गुम्ने छ ।

त्यसैले बुद्धकालिन समयमा प्रसिद्ध उपासिका विशाखालाई विवाह गराई उनको पतिकोघर पठाउनु अगाडि उनको बुबाले विशाखालाई १० वटा शिक्षाहरू सिकाएको थियो । एक शिक्षित नारीले आफ्नो गृहस्थ जीवन सुधारणको लागि पालन गर्नुपर्ने कर्तव्यको रूपमा रहेको शिक्षा यसरी रहेको छ -

- १) आफ्नो पतिदेवको घरायसी कुराहरूलाई लिएर आफ्नो माइती वा अन्य स्थानहरूमा भन्दै नहिँड्नु ।
- २) आफ्नो माइतीको घरायसी कुराहरू पतिदेवको घरमा गई भन्दै नहिँड्नु यस नियम पालन नगर्ने चञ्चलतापूर्ण अशिक्षित बानी व्यवहारले दुवै घरको शान्तिपूर्ण वातावरणलाई जलाएर खरानी पारिदिनेछ । यस विषयमा एक शिक्षित नारी ज्यादै होशियार र चनाखो रहनु राम्रो हुनेछ ।
- ३) इमान्दार एवं विश्वासिलो व्यक्तिसंग मात्र कारोवार गर्नु ।

- ४) विश्वासघाती एवं वेइमानी व्यक्तिसंग कारोवार नगर्नु ।
- ५) दुःखी गरीब व्यक्तिलाई आफूले सक्दो दान दिई सहयोग गर्नु ।
- ६) बस्नु अगाडी आफूभन्दा जेष्ठ व्यक्ति (आफूले आदर गर्नुपर्ने व्यक्ति) आफु बस्न लागेको आशन भन्दा तल नपर्ने गरी होश पुऱ्याएर मात्र बस्ने ।
- ७) आफ्नो परिवारका सबै सदस्यहरूलाई हेरविचार पुऱ्याई खाना खुवाइ सकेपछि मात्र आफूले खाना खाने । कर्तव्य परायण शिक्षित नारीको कर्तव्य हो यो ।
- ८) परिवारका सदस्यहरु सबै सुतिसकेपछि घरको भयाल ढोका थुन्ने लगायत घरको अन्य सुरक्षा कार्यहरु सबै सम्पन्न गरिसकेपछि मात्र निर्धक्क भई सुत्ने ।
- ९) सासु, ससुरा र आफ्ना श्रीमान्लाई आदरपूर्वक सेवा गर्ने ।
- १०) श्रमण, आगन्तुक र गुरुहरूलाई देवता सरहको व्यवहार गरी सेवा गर्ने ।

माथि उल्लेखित गुणहरु जुन महिलामा हुन्छ उसको जीवन धन्य हुनेछ । यसको राम्रोफल उनी आफैले पाउने छिन् । यसले उनको परिवार नै भाग्यमानी हुनेछ ।

सफल विद्वानमा हुनुपर्ने अत्यावश्यक गुणहरु मध्ये अर्को

एक गुण हो, असल बोलीवचन ।

यसको लागि उक्त व्यक्तिले तल उल्लेखित दायरा भित्र रही आफ्नो बोलीवचन प्रयोग गर्नु अत्यावश्यक हुनेछ ।

- अरुलाई सुन्न मन लाग्ने प्रिय वचन बोल्ने गर्नुपर्दछ । अर्थात् आफ्नो श्वार्थपूर्तिको लागि अरुलाई कडा वचन प्रयोग गर्न हुन्न ।
- अरुलाई हितोपकार हुने कुरा मात्र गर्ने । मिलेर बसेका व्यक्तिहरूलाई चुकली गर्दै उनीहरू विच फाटो ल्याउने कुकर्म कदापि नगर्ने ।
- सत्यवचन बोल्ने, जुन वचनले आफ्नो र अरुको हितोपकार होस् । तर जुन वचनले आफ्नो र अरुको हानी हुनेछ त्यो वचन सत्य नै भए पनि नबोल्ने ।
- काम नलाग्ने वकवास गर्दै नहिँड्ने ।

भगवान् बुद्धले यसरी ठीक तरिकाले सफल पण्डित बन्ने विभिन्न शिक्षाहरू बताउनु भएको छ । त्यस शिक्षालाई पालन गर्न सक्ने व्यक्तिले मात्र आफ्नो जीवन सुधारी भाग्यमानी बन्नेछ ।

०००

मैत्री र उपेक्षा

भगवान् बुद्धको गुण अपरम्पार छ । उहाँमा भएका उत्तम एवं परिशुद्ध गुणहरु यसरी छन्- मैत्री, करुणा, मुदिता र उपेक्षा । बुद्धमा भएको मैत्री शक्तिको चमत्कार हामी जस्ता साधारण मानिसले बुझ्न सक्दैनौं । किनभने हामीमा भएका मैत्री, करुणा, त्यति शुद्ध छैनन् । यसमा स्वार्थ र पक्षपाती भाव लुकेको हुन्छ ।

बुद्धले दिनुभएको मैत्री विषयक उपदेश आजको विश्वलाई अति उपयोगी छ । किनभने आजको युग वैमनस्यतापूर्ण युग भन्दा अत्युक्ति हुने छैन । जताततै षडयन्त्र र परस्पर अविश्वासपूर्ण वातावरण व्याप्त देखिन्छ । बुद्धकालिन समयमा भगवान् बुद्धले शान्तिको लागि अत्यावश्यक मैत्रीयुक्त गुणधर्म विषयमा उपदेश दिने गर्नुहुन्थ्यो । मैत्रीचित्त प्रबल भएको व्यक्तिले अरुको हानी र अहित गर्ने भावनालाई मनदेखि फालेको हुन्छ । अरुप्रति दयामाया राख्न सक्ने गुणलाई मैत्री भनिन्छ ।

तर दयामाया राख्ने भन्दैमा आफूलाई मनपर्ने व्यक्ति र आफ्ना नाताकुटुम्ब भएको कारणले गरिएको मैत्रीपूर्ण व्यवहारलाई शुद्ध मैत्री भन्न मिल्दैन । किनभने त्यहाँ मनपरेकी र नाता सम्बन्ध जोडिएको मोह र पक्षपात गाँसिएको हुन्छ । वास्तवमा क्रोध युक्त र घृणा भावको धारणले उत्पन्न हुने

प्रतिशोध युक्त भावनालाई निर्मूल पार्न सक्ने बानीलाई नै मैत्री भनिन्छ । अरुको हितोपकार सोची मनलाई शान्त र आनन्दित बनाई विनम्र बोली र व्यवहार प्रयोग गर्नुलाई पनि मैत्री भनिन्छ । मैत्री पूर्ण व्यवहार गर्न सजिलो नभएपनि असम्भव भने छैन । यसलाई अभ्यास र अनुभव गरी बुझ्नु पर्ने विषय हो ।

मैत्री विषयलाई अभ्यासमा ढाल्न कति कठिन हुँदो रहेछ र शुद्ध मैत्री भएको व्यक्तिले यसलाई कसरी व्यवहारमा उतार्न सक्दो रहेछ भन्ने विषयलाई बुझ्नको लागि हामीले यस घटनालाई आदर्शको रूपमा लिन सक्छौं- कल्याण मित्र सत्यनारायण गोयन्काले बनारसमा विपश्यना ध्यान शिविर सञ्चालन गरिरहनु भएको थियो । यो वि.सं. २०२८ साल तिरको घटना हो । त्यसवेला त्यहाँ समाजवादी राजनैतिक नेताहरु गोयन्का गुरु समक्ष आई यसरी आक्षेप लगाउन आए- “तपाईंले के गरिराख्नु भएको यो ? ध्यान गराउने भन्दै मानिसहरुलाई आँखा बन्द गर्न लगाई निकम्मा बनाइराखेको छ । यसरी मानिसहरुलाई निकम्मा बनाएर देश विकास कसरी हुन्छ ? काम नगरी सबै यसरी आँखा चिम्लेर बस्न थाल्यो भने देश वरवाद हुँदैन ? ”

आचार्य गोयन्काले मुसुमुसु हाँस्दै कतिपनि उत्तेजित नभइकन मैत्री युक्त चित्तले भन्नुभयो- असल मानिसहरु नभएको देश कसरी उन्नति हुन सक्छ ? राग, द्वेष, अहंकार आदि दुर्गुणहरु सहितको मानिसहरुको बाहुल्यता भएसम्म देश विकास हुन सक्दैन । देशमा जबसम्म दूषित चित्त भएका

मानिसहरुको बाहुल्यता हुन्छ, तब सम्म इमान्दार र कर्तव्यपरायण व्यक्तिहरुको कमी हुन्छ । कर्तव्यपरायण र इमान्दार व्यक्तिहरुको अभाव भएको देशमा छलकपट, जालसाजी र भ्रष्टाचार, व्यभिचार जस्ता कुकर्महरु हुनथाल्छ । जबसम्म यस्ता दूषित कुकर्महरु हुन थाल्छन्, तब सम्म उक्त देशमा उन्नति र शान्ति कायम हुन सक्दैन । जबसम्म आफ्नो खराब आचरणलाई आफैले महशूस गर्न सक्दैन, आफ्नो गल्तीलाई स्वीकार्न सक्दैन, तबसम्म उसले आफ्नो आचरण सुधार्न सक्दैन र उ शिक्षित हुन सक्दैन । त्यसैले मैले (गोयन्काले) विपश्यना अभ्यासद्वारा मानिसहरुलाई आँखा चिम्ली आफ्नो ३५ हातको शरीरलाई मनरूपी आँखाले निरीक्षण गरी आफू कुन अवस्थामा रहेको छ, त्यसलाई होश राखी जान्न र बुझ्नको लागि ध्यान भावना गर्ने विधि सिकाइरहेको छु । आफूलाई सुधार्ने हो भने मासुले बनेको आँखाले अरुलाई हेरिरहनु भन्दा अर्थात् अर्काको दोष केलाएर बस्नु भन्दा पहिला आफ्नो दोष देख्नु अति उत्तम छ । इमान्दारीता र कर्तव्यपरायण गुण देश बनाउनको लागि नभई नहुने आधारहरु हुन् । तपाईंले पनि विपश्यना ध्यान अभ्यास गरी अनुभव गर्नुहोस् । आफैले अनुभव गरी हेर्नुपर्ने कार्य हो यो ।”

गोयन्का गुरुको यस प्रत्योत्तरले ती प्रश्नकर्ताहरुको शंका कति निवारण भए उनीहरुले नै जानुन् । तर गोयन्का सही विपश्यना आचार्य भएकोले उहाँलाई गलत आरोप र लाञ्छना लगाउने गलत धारणाले युक्त व्यक्तिहरुको हृदय परिवर्तन भएको उल्लेख छ । यसरी यहाँ गोयन्का गुरुको असल भैत्रीको

उच्च उदाहरण प्रस्तुत गरेका छौं ।

भगवान् बुद्ध भन्नुहुन्छ- “भिक्षुहरू आफ्ना मित्रहरूसंग कुरा गर्दा, काम गर्दा र मनले चिन्तन गर्दा समेत आफ्नो चित्त मैत्रीपूर्ण हुन अत्यावश्यक छ । यदि संगै वसी जीवन विताउनु पर्ने व्यक्तिहरूको स्वभाव राम्रो छैन भने हामीले उनको अवगुण होइन सकेसम्म उनको सानो मात्रामा नै भएपनि केही गुणलाई सम्झनु उत्तम हुनेछ । यदि अवगुण विर्सन नसके त्यस व्यक्ति प्रति उपेक्षा भाव राखी उक्त व्यक्तिलाई देखे पनि नदेखे जस्तै र उसले बोलेका कठोर वचनलाई सुने पनि नसुने जस्तै गरी अलग्ग रहनु उत्तम हुनेछ । उसको जस्तो खराब बानी आफूमा पनि छ वा छैन यसलाई ध्यान दिएर हेरी यदि छ भने त्यस्तो खराब बानीलाई निर्मूल पार्न अभ्यास गर्ने । यस्तो बानीले हाम्रो मैत्री अभि दह्रो बनाउन मद्दत मिल्नेछ ।”

माथि उल्लेखित बुद्ध शिक्षालाई पालन गर्न सकेमा मात्र हामीले आफ्नो जीवन सुखमय बनाउन सक्नेछौं ।

०००

दान र त्याग

मेरो मेरो भनी भित्री मन देखि आशक्तवस च्यापेर राखेको कुनै पनि सजीव निर्जीव चीज वस्तु अरुको उपकारार्थ त्याग गर्ने कार्यलाई दान भनिन्छ । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने कञ्जुसीपनालाई त्याग गरी अरुको उपकार हेतु त्याग गर्ने कार्यलाई दान भनिन्छ । त्यसैले त्याग चेतना नभएको, देखावटी दानलाई सही दान भन्न मिल्दैन । दानको महत्त्व तब मात्र हुन्छ, जब त्याग चेतनाले ठाउँ लिन्छ ।

अभाव भइरहेको चीज दान दिँदा यस कार्यले धेरै उपकार हुनेछ । त्यसैले सम्पन्न व्यक्तिले विपन्न व्यक्तिलाई आफूले सक्दो दान दिने बानी बसाल्दा गरीबी निवारण कार्यमा टेवा पुग्न जानेछ । अरुको भलो र उपकार गर्ने लक्ष बोकी दान दिने बानी जति दृढ हुँदै जानेछ, त्यति नै चित्त निश्चार्थ र शुद्ध हुनेछ । शुद्ध चित्तले गरेको कार्यले मात्र शुद्ध फल मिल्नेछ ।

आजभोली धनी देशले गरीब देशलाई सहयोगार्थ जति पनि काम गर्ने गरिन्छ, त्यो पनि एक प्रकारको दान नै हो । तर सहयोग पाउने देशलाई सहयोग दिने देशले आफ्नो अधिनमा राख्ने नियतले सहयोग गर्छ भने त्यसलाई निश्चार्थ र शुद्ध दान भन्न मिल्दैन । यसलाई स्वार्थयुक्त एवं दूषित, दुर्गन्ध

मिश्रित दान भनिन्छ । दूषित चित्तले दिएको दानको फल पनि दूषित रूपमा नै प्राप्त भइरहेको हुन्छ ।

यसरी नै केही चीज दान गरेर त्यसको बदला धेरै फलको इच्छा गर्छ भने त्यो दान पनि उत्तम दान हुँदैन । यसरी धेरै फलको आशा राखेर दिइने दान, पैसा सापटी दिएर व्याजको लोभ गरे सरह हुन्छ ।

त्यति मात्र होइन, कसैलाई दान दिइसकेपछि त्यो दान लिने व्यक्ति नराम्रो चरित्रको रहेछ भन्ने कुरा थाहा पाएपछि र दान लिने व्यक्ति आफ्नो कुरा नमान्ने खालको परेछ भन्ने थाहा पाएपछि चित्त दुखाई बेकारमा त्यस्ता व्यक्तिलाई दान दिएँछु भनी मन खिन्न पार्ने पनि हुन्छन् । त्यस्ता दाताहरूको दानको फल पनि शुद्ध हुन सक्दैन । किनभने जस्तो बीऊ रोप्छ, त्यस्तै फल प्राप्त हुन्छ ।

भगवान् बुद्धले त्याग चेतना बलियो पार्नको लागि नै दानको महत्व विषयमा उपदेश दिनुभएको हो । जति जति त्याग चेतना शुद्ध हुन्छ, त्यति त्यति आध्यात्मिक (मानसिक) सुखले स्थान ओगट्नेछ । तर आजभोलि आफूलाई प्राप्त हुने सक्कली सुखको महत्व नबुझेको कारणले नक्कली सुख (भौतिक सुख) को पछि दगुदै लोभयुक्त चित्तले काम गर्न पुग्छन् । किनभने आजको समाज धन, मान र नाम कमाउने लोभमा ग्रसित देखिन्छन् ।

तर बुद्ध बन्ने लक्ष्य वोकैका बाधिसत्त्वहरू नक्कली सुखको

लोभमा फसेका हुँदैनन् । उनीहरुको लक्ष नै बोधिज्ञान प्राप्त गर्नु हो । त्यस्ता व्यक्तिको मन निश्चार्थ हुन्छ । एवं लोभयुक्त दूषित चेतना रहित हुन्छ ।

बोधिसत्त्वले पूरा गर्नुभएको दश पारमिता मध्ये पहिलो पारमिता नै दान पारमिता हो । दान पारमिता पूरा गर्ने क्रममा बोधिसत्त्वले प्रव्रजित भिक्षुहरुलाई मात्र दान गर्नु भएको होइन । आफ्नो तर्फबाट जसलाई उपकार गर्ने मौका प्राप्त हुन्छ, त्यसलाई दान दिने गर्नुभएको थियो । उहाँले शीलवान्, पवित्र व्यक्तिलाई मात्र छानेर दान दिनुभएको कदापि थिएन । जसलाई जुनवेला जे चीज बस्तु आफूले दिएर उपकार हुने देख्नु भयो, त्यसलाई त्यही चीज बस्तु दिएर उपकार गर्नुभयो । उपकार भएको देखेर प्रसन्न चित्तले पुण्य कमाउनु भयो ।

उदाहरणको लागि शिवि राजाले आँखा दान दिँदा आँखा दान लिने व्यक्ति कुनै ठूलो गुण धर्म भएको व्यक्ति थिएन । त्यसरी नै विश्वन्तर राजकुमार हुँदा बोधिसत्त्वले आफ्ना छोराछोरी दान दिँदा दान लिने व्यक्ति दुष्ट र लोभी चरित्रको ब्राह्मण थियो । उहाँ त्यस्तो अवस्थामा आफ्नो चित्त निश्चार्थ पार्न कतिको शहनशीलता गुणले स्थान ओगट्न सक्षम भइयो भनी जाँचनको लागि पनि दान पारमिता पूरा गर्नुभएको देखिन्छ । उहाँको प्रमुख लक्ष नै बोधिज्ञान प्राप्त गर्नको लागि चित्त निश्चार्थ र दृढ पार्नु हो । त्यसैले बोधिसत्त्व विश्वन्तरले आफ्नो अगाडि दुशील ब्राह्मणले आफ्नो छोराछोरीलाई दान

लिए गएपछि दुशील व्यक्तिलाई दान दिन पुगें भनी पश्चाताप गर्नु भएन । बोधिसत्त्वको त्याग चेतनाको महत्व यहाँनेर आउँछ । यस्तो अवस्थामा उहाँले आफ्नो मन कतिसम्म त्याग गर्न सक्षम भइयो र बुद्ध बन्नको लागि योग्य भयो वा भएन भन्ने विषयमा परिक्षा गरेर हेर्नुभयो । यो भयो बुद्ध बन्ने उत्तम बोधिसत्त्व व्यक्तिको कुरो ।

अब हामी जस्तो साधारण व्यक्तिले कस्तो व्यक्तिलाई दान गर्दा उत्तम हुनेछ भन्ने विषयमा चर्चा गरौं ।

एकदिन इष्यालु दूषित चित्त सहितको व्यक्तिहरुले भगवान् बुद्धप्रति द्वेषभाव राखी यसरी हल्ला फैलाएछ- “भगवान् बुद्धले आफूलाई र आफ्ना शिष्य भिक्षुहरुलाई मात्र दान दिनु र अरुलाई नदिनु भन्ने गर्नुहुन्छ । ”

यस्ता कुप्रचारले कोशल राज्यमा हलचल मच्चाइ दियो । कोशल देशका राजा प्रसेनजितले विचार गर्‍यो- “भगवान् बुद्ध जस्तो पवित्र व्यक्तिले त यस्तो भन्नु हुन्न होला । तर जे भएपनि यस्तो कुप्रचार विषयले फैलाएको भ्रम निवारण गर्नु राम्रो होला । ”

यस्तो विचार गरी राजाले देशभरि यसरी भयाली पिटाइदियो-“आफ्ना शिशुलाई दूध पिलाउनु पर्ने महिलाहरु बाहेक अरु सबै जनताहरु फलाना ठाउँमा हाजिर हुन अनिवार्य छ । जुन ठाउँमा भगवान् बुद्ध पनि निमन्त्रणा गरिएको छ ।”

राजाको आज्ञा अनुसार जनताहरु तोकिएको स्थानमा जम्मा भए, जहाँ भगवान् बुद्ध स्वयं उपस्थित हुनु भएको थियो । त्यसपछि राजाले भगवान् बुद्धलाई वन्दना गर्नुभएपछि यसरी प्रश्न गर्नुभयो -“भो भगवान् ! कस्तो व्यक्तिलाई दान दिन उचित हुन्छ ?”

राजाको यस प्रश्नलाई भगवान् बुद्धले यसरी उत्तर दिनुभयो-“यत्थ चित्तं पसीदति तत्थ दातव्वं”

अर्थात्- “जसलाई मनपछि उसलाई दान दिन हुन्छ ।”

भगवान् बुद्धको उत्तर सुनिसकेपछि जनताहरु एक आपसमा कानेखुशी गर्न थाले- “बेकारमा हामीले बुद्धलाई दोषारोपण गर्न पुगेछौं र पाप कमायौं ।”

त्यसपछि राजा कोशलले फेरि प्रश्न गर्नुभयो- “भन्ते ! कस्तो व्यक्तिलाई दान दिँदा बढी फल पाउने छ ?”

बुद्ध भन्नुहुन्छ- “त्याग चेतनाले दान गरेको भए जसलाई दिएपनि फल पाउनेछ । तर शीलवान् र चरित्रवान् व्यक्तिलाई दिएको दानको फल महत्वको हुनेछ र बढी पुण्यलाभी हुनेछ ।”

प्रसङ्गवस यहाँ स्वामी विवेकानन्दको एक घटना प्रस्तुत गर्न उपयुक्त हुनेछ । एकदिन उहाँ गङ्गाको छेउमा घुम्न जानुभयो । धेरै साधुहरूसँग भेटघाट भएपछि एक साधुसँग यसरी प्रश्न गरे- “तपाईं यसरी साधु बनेको कति वर्ष

भयो ? ”

साधु- “३०वर्ष भइसक्यो । त्यतिञ्जेल मैले ४० हजार रुपैयाँ दान गरिसकेको छु ।”

स्वामी विवेकानन्दले भन्नुभयो- “तपाईं असली त्यागी वा साधु रहेनछ । किनभने साधु भएको ३० वर्ष भइसक्यो तर अहिलेसम्म पनि ४० हजार रुपैयाँ दान दिएको भारी बोकिरहेको नै रहेछ । त्याग्न सकेको छैनौ । किनभने ४० हजार रुपैयाँ दान गरेको विषयलाई मनले त्याग्न नसकी आजसम्म पनि त्यसको घमण्ड प्रकट गरिरहेका छौ । त्यसैले तिमी सक्कली त्यागी वा साधु बन्न सकिरहेका छैनौ ।”

यस कुराले स्पष्ट पार्छ- दान र त्याग कति फरक छ ? वास्तवमा त्याग चेतना र दानको बीच नङ्ग र मासु जस्तै सम्बन्ध हुनुपर्दछ । त्याग चेतना बिनाको दान सक्कलि दान कदापि हुन सक्दैन । यस महत्वपूर्ण कुरालाई हामी सबैले बुझ्न सके उत्तम हुनेछ ।

०००

जात होइन राम्रो बानी व्यवहार चाहिन्छ

भगवान् बुद्धले जातीपातीलाई स्थान दिनु भएको देखिंदैन । उहाँले मानिसको असल चरित्र र राम्रो बानी व्यवहारलाई बढि महत्व दिनुभएको छ ।

हुनत सम्यक सम्बुद्धले सर्वप्रथम उच्च जातका धनाध्य युवा वर्गलाई संगठन गरी भिक्षु संघ गठन गर्नुभएको थियो । त्यसबेलाका जन समुदाय बीच जातिभेद हटेको थिएन । त्यसैले होला जुनदिन भगवान बुद्ध भिक्षु संघ सहित कपिलवस्तुमा घर घर पिच्छे जात कुल आदि विषयमा भेदभाव नगरी भिक्षाटन जानुभएको थियो, त्यसबेला सुद्धोदन महाराजाको मस्तिष्कमा भूकम्प आए सरह नमज्जा लागेको थियो । त्यसैले उनले भगवान् बुद्ध समक्ष पुगी यसरी प्रश्न गरेको थियो-

“सिद्धार्थ ! तिमीले हाम्रो राज संस्कृतिलाई किन अपमान गरेको ?” राज संस्कृतिमा यसरी भिक्षा मागी आफ्नो पेट भर्ने चलन छैन । तिमी त राजकुमार हौ । यसरी जातपातलाई मतलब नराखी आफ्नै जनतासंग भिक्षा माग्नु आयौ ? जनता पाल्नु पर्ने व्यक्तिले जनतासंग भिक्षा माग्दैछौ ? आदि आदि । ”

राजाको प्रश्नलाई उत्तर दिनुहुँदै भगवान् बुद्ध भन्नुहुन्छ-

“महाराज ! म अब राजकूलको व्यक्ति रहेन । म, त अब श्रमण कूलको भइसके । यस कूलमा जातपात र कूलभेद छैन । मैले भिक्षाटनबाट प्राप्त आहार सेवन गर्नु पर्दछ ।

सबै मानिस समान छन् । महाराज ! हाम्रो समाजमा जबसम्म वर्गभेद हुन्छ, तबसम्म शान्ति हुदैन ।”

भगवान् बुद्धको उपदेश सुनी राजा शुद्धोदन बोध भएको थियो ।

यसरी नै एकदिन भगवान् बुद्धले ब्राह्मण वर्गका व्यक्तिहरूलाई यसरी उपदेश दिनुभएको थियो- “न जच्चा बसलो होति, न जच्चा होति ब्राह्मणे कम्मना बसलो होति, कम्मना होति ब्राह्मणो” अर्थात् जन्मले कोही व्यक्ति नीच हुँदैन र जन्मले कोही व्यक्ति ब्राह्मण हुँदैन । कर्मले नै ब्राह्मण हुन्छ र कर्मले नै नीच हुन्छ । ”

यस्तो क्रान्तिकारी उपदेश दिनुभएपछि भगवान् बुद्धले सोपाक नाम गरेको एक च्यामे जातीका व्यक्तिलाई पनि प्रव्रजित गरी भिक्षु संघमा भित्र्याउनु भएको थियो । यस घटनाले ठूलो हलचल मचाइदिएको थियो । तर भगवान् बुद्ध शुद्ध, मैत्री करुणा र असल चरित्रको प्रभावले यस कार्य सफल भएर नै छोडियो ।

एकदिन भिक्षु आनन्द भिक्षाटन पश्चात् पानी पिउनको लागि एउटा कुँवा तर्फ लाग्नु भयो । त्यसवेला उक्त स्थानमा

एक अछूट जातकी कन्या कूवामा पानी भर्दै गरेकी थिइन् । त्यसैले भिक्षु आनन्दले उनीसंग पानी माग्नुभयो । यो देखी उक्त अछूट कन्याले पानी दिन अन्काउँदै भनिन् - “म अछूट जातकी कन्या हुँ । त्यसैले मेरो हातबाट तपाईं जस्तो उच्च जातको व्यक्तिलाई पानी दिन मिल्दैन ।” उक्त कन्यालाई भिक्षु आनन्दले भन्नु भयो-

“मैले तिमीसंग तिम्रो जात मागेको होइन, पानी मात्र मागेको । पानीमा जात मिसिएको हुँदैन । मलाई पानी दिनु ।”

भिक्षु आनन्दको यस्तो कुरा सुनी उक्त कन्याले उहाँलाई पानी खान दिइन् । भिक्षु आनन्दले पानी पिउनु भयो ।

यो घटनाबाट उक्त अछूट कन्याले ठूलो आनन्दको अनुभव गर्दै सोचिन्- “अहो ! जातपात नमान्ने उच्च कुलका भिक्षु ।”

उक्त कन्यालाई पछि भगवान् बुद्धले भिक्षुणी संघमा सम्मिलित गरी जीवन मुक्त गराउनु भएको थियो ।

त्यसपछि भगवान् बुद्धले त्यसबेलाका प्रसिद्ध गणिका (वेश्या पेशामा लागेकी नारी) अम्बपालीलाई पनि भिक्षुणी बनाई असल शिक्षाद्वारा जीवन उज्ज्वल गराउनु भएको थियो ।

यसरी नै भगवान् बुद्धले अंगुलिमाल नाम गरेको एक

ज्यानमारालाई पनि असल शिक्षाद्वारा बोध गराई भिक्षु संघमा सम्मिलित गर्न सफल हुनुभयो ।

एकपटक भगवान् बुद्ध वर्षावास पछि श्रावस्तीको जेतवन विहार छोडी अन्यत्र लाग्नु भएको थियो । यो देखी अनाथपिण्डक महाजनले भगवान् बुद्धलाई जेतवन विहार छोडी अन्यत्र स्थानमा नगइ दिनहुन प्रार्थना गरेको थियो । तर भगवान् बुद्धले कुनै कारणवस यस प्रार्थनालाई स्वीकार गर्नसक्नु भएन र बाहिर जानुभयो । यही कारणले दुःखित बन्न पुगेका महाजन अनाथपिण्डकलाई देखी उनकी दासी पूर्णिकाले यसरी दुःखित हुनुको कारण सोधिन् ।

उनीलाई उत्तर दिदै महाजनले भने- “भगवान् बुद्धले जेतवन छोडेर जानुभयो । उहाँले मेरो प्रार्थना स्वीकार गर्नु भएन । ”

महाजनको उत्तर सुनी दासी पूर्णिकाले भनिन्- “यदि मैले भगवान् बुद्धलाई जेतवन विहारमा फर्काउन सफल भएँ भने हजुरले मलाई के दिनुहुन्छ ? “तिमीले उहाँलाई फर्काएर ल्याउन सक्यौ भने तिमीलाई दासित्वबाट मुक्त गरिदिनेछु । ”

महाजनको यस्तो प्रण सुनी दासी पूर्णिका डगुदै गई भगवान् बुद्ध समक्ष वन्दना गरी यसरी प्रार्थना गरिन्- “भो भगवान् ! कृपा गरी जेतवन विहार फर्कनु होस् ।”

लेखकया प्रकाशित नेपालभाषाया मेगु सफूत

१. गौतम बुद्ध	३१. चरित्र पुचः (भाग-१)
२. बुद्धया अर्थनीति (संयुक्त)	३२. चरित्र पुचः (भाग-२)
३. त्थागत हृदय	३३. योगीया चिट्ठी
४. त्याग	३४. पालि प्रवेश (भाग-१)
५. दश संयोजन (सं.)	३५. पालि प्रवेश (भाग-२)
६. भिक्षुया पत्र (भाग-१)	३६. धर्म मसीनि
७. भिक्षुया पत्र (भाग-२)	३७. सर्वज्ञ (भाग-१)
८. पेकिङ्ग स्वास्थ्य निवास	३८. सर्वज्ञ (भाग-२)
९. बौद्ध शिक्षा	३९. दुःख मदैगु लँपु
१०. न्हापां याम्ह गुरु सु ?	४०. शिक्षा (भाग-१)
११. माँ-बौ लुमन	४१. शिक्षा (भाग-२)
१२. हृदय परिवर्तन	४२. शिक्षा (भाग-३)
१३. बौद्ध ध्यान (भाग-१)	४३. शिक्षा (भाग-४)
१४. बौद्ध ध्यान (भाग-२)	४४. दान
१५. बाखं (भाग-१)	४५. चमत्कार
१६. बाखं (भाग-२)	४६. बुद्धया व्यवहारिक पक्ष धर्म
१७. बाखं (भाग-३)	४७. व्यवहारिक प्रज्ञा
१८. बाखं (भाग-४)	४८. दीर्घायु जुडमा
१९. बाखं (भाग-५)	४९. ज्ञान मार्ग (भाग-१)
२०. बाखं (भाग-६)	५०. ज्ञान मार्ग (भाग-२)
२१. भिक्षु जीघन	५१. बौद्ध नैतिक शिक्षा (दो.सं.)
२२. भिम्ह मचा	५२. भिगु बन्धन
२३. बाखँया फल (भाग-१)	५३. मन् म्हसिङ्केगु गय् ?
२४. बाखँया फल (भाग-२)	५४. संस्कृति
२५. धम्मचक्कप्पवत्तन सुत्त	५५. बुद्धया करुणा व ब्रह्मदण्ड
२६. क्षान्ति व मैत्री	५६. धर्मया ज्ञान
२७. बोधिसत्त्व	५७. कर्म व कर्मफल
२८. मूर्खम्ह पासा मज्जु	५८. अमृत दान
२९. श्रमण नारद (अनु)	५९. मंगल
३०. ईर्ष्या व शंका	६०. बुद्ध योग्यम्ह गुरु खः

लेखकका प्रकाशित अन्य पुस्तकहरू

१. नेपाल चीन मैत्री
२. बौद्ध दर्शन
३. बुद्ध र व्यवहारिक धर्म
४. पञ्चशील
५. शान्ति
६. नारी हृदय
७. पेंकिङ्ग स्वास्थ्य सेवा
८. बौद्ध संस्कार (दो. सं.)
९. बौद्ध जगतमा स्वास्थ्य सेवा (दु.सं.)
१०. निरोगी
११. बुद्धको विचारधारा
१२. मैले बुझेको बुद्धधर्म
१३. बौद्ध नैतिक शिक्षा (भाग १)
१४. बौद्ध ज्ञान
१५. "बुद्ध र बुद्ध धर्मको संक्षिप्त परिचय"
१६. धर्म चिन्तन
१७. बौद्ध ध्यान (विपस्यना ध्यान)
१८. सम्यक शिक्षा (भाग-१)
१९. आर्यसंस्कृति
२०. आर्यशील र आर्य मार्ग
२१. सम्यक शिक्षा (भाग-२)
२२. सम्यक शिक्षा (भाग-३)
२३. निन्दाबाट बच्ने कोही छैन
२४. बुद्धकालीन प्रजातन्त्र र समाजवाद
२५. नारीहरुमा पनि बुद्धि छ
२६. बुद्धकालिन संस्कृति
२७. बुद्धकालिन संस्कृति र परिस्थिति
२८. पहिलो गुरु को हुन् ?
२९. बुद्धको संस्कृति र महत्त्व
३०. क्षान्ति र मैत्री(अनु.वीर्यवती)
३१. धर्म र हृदय
३२. बोध कथा र बौद्ध चरित्र
३३. कर्म र कर्मफल(अनु.भिक्षु संघरक्षित)
३४. भिक्षु जीवन (अनु.भिक्षु संघरक्षित)
३५. दश संयोजन (अनु.भिक्षु संघरक्षित)
३६. २१औं शताब्दिमा बुद्धको शिक्षा किन?
३७. चित्त शुद्ध भए जीवन उज्ज्वल हुनेछ
३८. धर्म जीवन जिउने कला
३९. बुद्धको जीवनोपयोगी शिक्षा
४०. नक्कली देवता
४१. बुद्ध र बुद्धको धर्म
४२. समाजको लागि बुद्धको शिक्षा
४३. मानिसलाई असल बनाउने बुद्धको शिक्षा
४४. व्यवहारिक प्रज्ञा(अनु.भिक्षु संघरक्षित)
४५. अमूल्य धन (अनु.भिक्षु संघरक्षित)
४६. बुद्धको चमत्कार
४७. दीर्घायु हुने उपाय
४८. नेपालमा थेरवादी बुद्धधर्मको भविष्य (प्रथम भाग)
४९. धर्मप्रचार
५०. नेपालमा थेरवादी बुद्धधर्मको भविष्य (दोश्रो भाग)
५१. बुद्धधर्म र संस्कृति
५२. असल शिक्षा-१
५३. बुद्ध र संस्कृति
५४. असल शिक्षा-२
५५. धर्म र आचरण
५६. धर्म र ज्ञानको शिक्षा
५७. ज्यानमारा मान्छे असल बन्यो
५८. धर्म उपदेश भाग-१, २
६५. असल शिक्षा- ३ - ११
६६. मेरो चौथो चीन भ्रमण
६७. धर्म मरेको छैन

भिक्षु अश्वघोष

(संक्षिप्त जीवनी)

जन्म मिति : १८ मई १९२६

ललितपुर बकुबहाल

पिताको नाम : चन्द्रज्योति शाक्य

माताको नाम : लक्ष्मी माया शाक्य

गृहस्थीनाम : बुद्ध रत्न शाक्य

प्रव्रज्या : १६ वर्षमा कुशीनगरमा सन १९४४

उपाध्याय गुरु : चन्द्रमणि महास्थविर, बर्मी

अभिभावक गुरु : भिक्षु अमृतानन्द महास्थविर

उपसम्पदा : सन् १९४९, मे महिना श्रीलंकामा

गतिविधि : समाजसेवा, बौद्ध जागरण प्रवचन, बहुजनहितको शिक्षा प्रचार गाउँ गाउँमा युवा वर्गमा ।

विशेषरूपमा वर्तमान जीवन सुधारेर शान्त वातावरण बनाउन । ८० भन्दा बढी पुस्तकहरूका लेखक, नेवारी र नेपाली भाषामा ।

प्रधान सम्पादक : धर्मकीर्ति मासिक पत्रिका

संस्थापक : संघाराम भिक्षु तालिम केन्द्र र ध्यानकुटी विहार, बनेपा

धर्मानुशासक : धर्म कीर्ति अध्ययन गोष्ठी, स्वयम्भू ज्ञानमाला भजन

खलः र युवा बौद्ध समूह काठमाडौं

अध्ययन-बुद्धधर्म : श्रीलंकामा ८ वर्ष, भारतमा ८वर्ष

भ्रमण : श्रीलंका, म्यानमार, थाईल्याण्ड, मलेशिया, मंगोलिया, चीन, भूटान, लण्डन, रुस, जर्मन, जापान

वि.सं. २०४८ मा चीनमा संसदीय प्रतिनिधि मण्डलको सदस्य, सन्

१९९५ एशियन शान्ति सम्मेलन जापानमा सहभागी, सन् १९९७ मा

अन्तर्राष्ट्रिय धार्मिक सम्मेलन, सन् १९९८ मा संघ सम्मेलन

अन्तर्राष्ट्रिय बुद्धको ज्योति सम्मेलन क्यानाडा, बर्मा सरकारबाट

अगमहासद्वम्म ज्योतिक धज पदवी प्राप्त ।